

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра авіаційної психології

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри

_____ Помиткіна Л.В.
«___» _____ 2021 р.

Дипломна робота

(пояснювальна записка)

ЗДОБУВАЧА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ «ПСИХОЛОГІЯ»

Тема: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СУБКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА З ПРОЯВАМИ
АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Виконавець: Тупкало Іван Олександрович

Керівник: Подкопаєва Юлія Валеріївна

Нормоконтролер: завідувач лабораторії, викладач Гордієнко К.О.

Київ 2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій

Кафедра авіаційної психології

Спеціальність 053 «Психологія»

Освітньо-професійна програма «Психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Помиткіна Л.В.

« ____ » _____ 2021 р.

Завдання

на виконання дипломної роботи

Тупкала Івана Олександровича

1. Тема дипломної роботи: «Взаємозв'язок субкультурного середовища з проявами агресивної поведінки підлітків», затверджена наказом ректора від 12.03.2021 р № 408/ст.

2. Термін виконання роботи: з 10.02.2021 р. по 20.05.2021р.

3. Вихідні дані до роботи: вибірка 60 особи – діти підліткового віку (60 осіб); у дослідженні були використанні методики: “Діагностика видів агресивної поведінки” А. Басса-А. Дарки в модифікації Г.В. Резапкіной, Методика вивчення “Суб'єктивна оцінка міжособистісних відносин” С.В. Духновський, Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда.

4. Зміст пояснювальної записки: дипломна робота складається з 2-х розділів. Перший розділ містить теоретичний аналіз наукової літератури з дослідженням зв'язку субкультурного середовища з агресивною поведінкою підлітків; у другому розділі представлено емпіричне дослідженням взаємозв'язку субкультурного середовища з проявами агресивної поведінки підлітків.

5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстративного) матеріалу: 4 таблиць.

6. Календарний план – графік.

№ з/пор.	Завдання	Термін виконання	Виконано
1	Вибір теми та формулювання завдань	Лютий	
2	Тематичний добір та аналіз наукових праць	Березень	
3	Оформлення теоретичної частини	Березень-квітень	
4	Методологічне обґрунтування емпіричного дослідження	Березень-квітень	
5	Проведення емпіричного дослідження	Квітень-травень	
6	Аналіз та інтерпретація отриманих результатів	Квітень-травень	
7	Оформлення дипломної роботи відповідно до ДСТУ	Травень	
8	Подання дипломної роботи науковому керівнику	За 10 днів до попереднього захисту	
9	Попередній розгляд дипломної роботи	За три тижні до захисту	
10	Виправлення зауважень, оформлення рецензії, відгуку наукового керівника	До подання нормоконтролеру	
11	Подання дипломної роботи нормоконтролеру та на підпис завідувачу кафедри	15.06.2021	
12	Захист дипломної роботи	16.06.2021	

7. Дата видачі завдання: « ____ » _____ 2021 р.

Керівник дипломної роботи _____ Подкопаєва Ю.В.

Завдання прийняв до виконання _____ Тупкало І.О

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Взаємозв'язк субкультурного середовища з проявами агресивної поведінки підлітків»: 64 сторінки, 4 таблиці, 42 використаних джерела, 5 додатків.

ЖИТТЄВА ПЕРСПЕКТИВА, ТРИВОГА, ПЕРЕЖИВАННЯ СТРАХУ, ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ, СТУДЕНТИ-ПСИХОЛОГИ.

Об'єкт дослідження – агресивна поведінка підлітків.

Предмет дослідження – взаємозв'язок субкультурного середовища з агресивною поведінкою підлітків.

Мета дослідження – визначити та дослідити взаємозв'язок субкультурного середовища з проявами агресивної поведінки підлітків.

Методи дослідження: використані теоретичні та емпіричні методи. Теоретичні – аналіз, систематизація й узагальнення даних представлених у науковій літературі щодо сучасного стану досліджуваної проблеми. Емпіричні – аналіз та аргументація отриманих даних у процесі дослідження

Встановлено при порівнянні рівня агресивності підлітків із субкультурного середовища та підлітків-школярів було з'ясовано, що рівень агресивності неформалів значно вищий, ніж у школярів, що говорить про негативний вплив субкультурного середовища на особистість підлітків.

Матеріали дипломної роботи рекомендовано використовувати при професійній роботі з підлітками, при профілактичній та розвивальній роботі з особами, які належать до субкультурного об'єднання.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ СУБКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА З АГРЕСИВНОЮ ПОВЕДІНКОЮ ПІДЛІТКІВ.....	9
1.1 Проблема впливу субкультур на прояви рівня агресії у молодіжному середовищі у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях.....	9
1.2 Мотиви та механізми формування агресивної поведінки підлітків під впливом субкультурного середовища.....	13
1.3 Психологічні особливості субкультур як однієї з рушійних сил соціалізації особистості.....	20
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СУБКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА З ПРОЯВАМИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ.....	27
2.1 Моніторинг та організація дослідження.....	27
2.2 Методи дослідження взаємозв'язку субкультурного середовища з проявами агресії.....	31
2.3 Результати емпіричного дослідження.....	33
Висновки до розділу 2.....	43
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	48
ДОДАТКИ.....	53

ВСТУП

В даний час феномени молодіжної субкультури привертають увагу соціологів, культурологів, педагогів, психологів, політологів і кримінологів. Це обумовлено тим, що субкультура є важливою складовою життя сучасного підлітка. А допомога у вирішенні підліткових труднощів і здійснення ефективної молодіжної політики вимагають системних знань специфіки сучасного підростаючого покоління. Тобто обізнаність про особливості сучасної субкультури – одна з важливих умов розробки наукового підходу до вирішення молодіжних проблем.

Під субкультурою розуміється система цінностей, установок, способів поведінки і життєвих стилів, яка притаманна відносно невеликій спільності (групі), просторово і соціально більшою чи меншою мірою відокремленою. Вивчення впливу молодіжних субкультур на особистість підлітка є важливим, оскільки розвиток самосвідомості як центрального новоутворення підліткового віку стає можливим і цілком залежить від культурного змісту середовища. У групі однолітків підлітки формують навички, необхідні для переходу у доросле життя. Приналежність до субкультурної групи, з одного боку, задовольняє підліткові потреби в спілкуванні та прийнятті, сприяє саморозкриттю, самовираженню і формуванню образу Я. З іншого боку, участь в групах з деструктивною спрямованістю здійснює негативний вплив на особистість підлітка.

Молодіжна субкультура як феномен поступово віддаляється в небуття. На зміну субкультур приходять паростки нової молодіжної соціальності. Поява цих нових спільнот пов'язано з розвитком і поширенням мобільного інтернету, формуванням змішаної реальності, виникненням нових підліткових і молодіжних культурних практик і т.д. Головним вектором поділу нових молодіжних спільнот стає зміна ціннісних орієнтирів молоді та можливість індивідуалізації. Горизонтальна мобільність і варіативність онлайн простору робить приналежність до якоїсь однієї субкультури недостатнім маркером

самоідентифікації молоді. Одночасне входження в кілька спільнот з їх текучими і гнучкими межами зберігає фрагментарність мозаїчної ідентичності і дозволяє знаходити варіанти соціальних ідентичностей відповідно із запитами індивідуалізації.

Низка авторів (І.П. Башкатов, Ю. Александров, В.Ф. Пирожков) розглядають підліткову субкультуру тільки в контексті її зближення з кримінальною контркультурою. Тема деструктивних груп освітлена, в основному, в девіантології (Е.В. Змановская, В.М. Панасюк, А.Ю. Клейберг), кримінальній психології (Є.Г. Горбатовська, Ю.М. Антонян, І.Я. Кудрявцев, С.Я. Лебедєв), соціології (В.І. Добренєков, Ю.Г. Волков, Ф.Д. Кадар, І.П. Савченко, В.А. Шаповалов). Питаннями профілактики деструктивної поведінки підлітків займалися Н.А. Гусєва, В.Б. Волков, А. Мудрик, С.А. Кулаков, Б.Р. Матвєєв, Г.І. Макартичева, Е.В. Федосенко, О.В. Сидоренко, К. Фопель та ін.

Роль неформальних структур в соціалізації молоді розглядається як актуальна прикладна проблема педагогічної психології (В. Загвязинский, С. Максименко, Р. Атаханов). Однак, зустрічаються останнім часом публікації, присвячені молодіжним групам, які носять, в основному, описовий характер (В. Козлов, Є. Новосьолова). У свою чергу фахівці суміжних областей у своїх дослідженнях звертають увагу на необхідність розгляду сучасних субкультур. Так, Е.А. Александрова вивчає молодіжну субкультуру в педагогіці, Н.Б. Бааль – в кримінології, Г.А. Білоусова – в соціології. Негативний вплив молодіжної субкультури на особистість описано в працях А. Басс, О. Бандура, З. Берковіц, Б. Грушин, Дж. Браун, Р. Гурова, П. Кауфман, Л. Жиліна, К. Лоренц.

Вивчення та аналіз літератури по даній темі показали, що психологічних досліджень, присвячених аналізу впливу субкультурного середовища на агресивність підлітків, вкрай мало, що і зумовило актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження – проаналізувати літературні джерела вітчизняних та зарубіжних вчених з теми дослідження та емпірично перевірити взаємозв'язок субкультурного середовища з проявами агресивної поведінки підлітків.

Завдання дослідження:

- розглянути проблему впливу субкультур на прояви рівня агресії у молодіжному середовищі у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях;
- розкрити психологічні особливості субкультур як однієї з рушійних сил соціалізації особистості;
- проаналізувати мотиви та механізми формування агресивної поведінки підлітків під впливом субкультурного середовища;
- описати моніторинг та організацію дослідження;
- представити методи дослідження взаємозв'язку субкультурного середовища з проявами агресії;
- навести та проаналізувати результати емпіричного дослідження.

Об'єкт дослідження – агресивна поведінка підлітків.

Предмет дослідження – взаємозв'язок субкультурного середовища з агресивною поведінкою підлітків.

Методи дослідження – використані теоретичні та емпіричні методи. Теоретичні – аналіз, систематизація й узагальнення даних представлених у науковій літературі щодо сучасного стану досліджуваної проблеми. Емпіричні – аналіз та аргументація отриманих даних у процесі дослідження.

Наукова новизна полягає в тому, що в роботі вивчені сучасні неформальні деструктивні підліткові рухи – виявлено їх особливості, визначено негативний вплив субкультури на особистість підлітка, що виявляється в агресивній / самодеструктивній поведінці, схильності до адиктивного способу життя і здійснення правопорушень, прихильності цінностям кримінального світу.

Практичне значення полягає в тому, що результати емпіричного дослідження можуть бути використані в роботі педагогів-психологів і соціальних педагогів, які професійно працюють з підлітками.

Структура роботи – робота складається зі вступу, 2 розділів, які містять по 3 підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 64 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ СУБКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА З АГРЕСИВНОЮ ПОВЕДІНКОЮ ПІДЛІТКІВ

1.1. Проблема впливу субкультур на прояви рівня агресії у молодіжному середовищі у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях

Американський дослідник М. Смелзер під субкультурою розуміє будь-яку систему норм і цінностей, яка виділяє цю групу з великої спільноти [31, с. 131]. Дуже близьке до нього можна вважати визначення Б. Філіпса, який вважає, що “субкультура – це система очікувань і цілей, широко колективна всередині деякої підгрупи суспільства” [41, с. 52].

Дещо іншого підходу дотримуються вчені, які розглядають субкультури через її носіїв і норми, які виробляються в субкультурному середовищі [36, с. 46]. Вони визначали, що представники субкультури і їх норми поведінки повинні, в значній мірі, відрізнятися від норм носіїв офіційної культури. Також вони вважали, що одного разу породжена конкретною субкультурною спільністю, субкультура з часом стає самостійним духовним утворенням. І навіть якщо особи, які створювали цю групу перестануть її підтримувати, то субкультура, що виникла на її основі, може існувати і далі, використовуючи в якості представників субкультури інших людей. Тобто, на їхню думку, межі субкультури в системі культури суспільства визначаються за допомогою категорії “норма”. При цьому нормативність культури, як відомо, є однією з найскладніших характеристик культури. Як зазначає С.С. Фролов, “нові норми рідко створюються шляхом обговорення і подальшого прийняття їх членами соціальних груп, які в урочистій обстановці скасовують старі норми і називають нові” [33, с. 138].

Здійснивши аналіз робіт зарубіжних вчених, Н.Д. Саркітов визначає субкультуру як “автономне цілісне утворення всередині панівної культури, що визначає стиль життя і мислення її носіїв, що відрізняється своїми звичаями, нормами, комплексами цінностей і навіть інститутами” або, більш детально: “специфічний спосіб диференціації розвинених національних та регіональних культур, в яких поряд з основною класичною тенденцією існує ряд своєрідних культурних утворень, як за формою, так і за змістом, що відрізняються від провідної культурної традиції, але є в той же час прямим генетичним породженням останньої” [30, с. 336].

Н.Є. Жданова в своїй роботі “Вплив субкультури на процес становлення особистості в підлітковому віці” дійшла висновку, що молодіжні субкультури служать як для розвитку негативних тенденцій в молодіжному середовищі, так і мають позитивне суспільне значення. У всіх випадках важливо, що через субкультурні форми для певної частини молоді лежить шлях до освоєння соціальності [14].

Агресивність включає в себе такі конструкти як мстивість, насильство та інші. З точки зору впливу соціуму на особистість, необхідно враховувати фактори, що впливають на формування агресивності і стримуючі її. Залежно від типу і виду агресія може виявлятися в різних формах. Наприклад, С. Бекерма зазначає, що наклеп або психологічне насильство можуть бути включені в рамки поняття агресивності [37]. Тому при розгляді такої поведінки слід враховувати не тільки факт заподіяння страждання або шкоди іншій людині, а й інші дії, які мають на увазі цілеспрямоване заподіяння негативних наслідків людині. Крім видимих проявів агресивної поведінки, є і ті, які непомітні з першого погляду, і їх теж потрібно враховувати і при певних обставинах їх можна назвати агресивними проявами.

Щоб структурувати всі прояви агресії людей, А. Басс [3] виділив три категорії, де по двох сторонах розташовані протилежні поняття: фізична – вербальна; активна – пасивна; пряма – непряма.

Деякі автори розглядають агресію, як поведінку, яке завдає шкоди, або містить загрозу для інших людей. Інші вважають, що агресія повинна містити намір завдати комусь шкоди, збиток. М.Р. Арпентьева каже, що достатньо здійснити спробу нанесення збитку іншим, щоб визначити таку поведінку як агресивну [1, с. 41].

Р. Селак-Шайовітс використовує таке визначення агресії – це будь-яка негативна форма поведінки, яка завдає шкоди або завдає шкоди будь-якому іншому живому об'єкту [42, с. 305]. Л. Берковіц писав, що “Багато соціальних вчених не ставлять акцент на заподіянні жертві шкоди, а вважають, що у агресії можуть бути зовсім інші цілі” [5, с. 10]. Агресія може містити в собі кілька компонентів, таких як емоції, мотиви і установки. Негативні емоції гнів або злість можуть впливати на агресію людини, а також мотиви і бажання образити, нашкодити, і расові та етнічні стереотипи.

А.В. Гусельникова в науковій роботі “Особливості агресивної поведінки підлітків при різному рівні емпатії” [12] стверджує, що зростання агресивних тенденцій в підлітковому середовищі є однією з найгостріших соціальних проблем нашого суспільства. Причинами цього є нестабільність і напруженість соціальної, економічної, політичної і екологічної обстановки, що склалася в останні роки, демонстрація в ЗМІ сцен насильства і агресії, що обумовлюють зростання різних відхилень в особистісному розвитку і поведінці людей різного віку, неблагополучні дитячо-батьківські відносини, вікові особливості підлітків. Підвищений інтерес до проблеми підліткової агресії викликаний неухильним зростанням злочинності в нашій країні, крайніх проявів жорстокості та агресії. Ілюстрацією цього можуть служити участь підлітків в екстремістських організаціях, в злочинах на ґрунті національної неприязні, в масових бійках, що носять запеклий характер. Зростає частка насильницьких загально небезпечних діянь, що вчиняються неповнолітніми: їх частка становить 1/3 частини від числа дорослих злочинів, 60 % злочинів скоюється підліткам в групах.

В умовах глобалізації з'явилися нові форми агресії, які раніше були не властиві молоді, такі як мобінг і буллінг. Моббінг проявляється у вигляді

психологічного тиску і цькування колективом одного з його членів, що виражається в глузуваннях, образах і демонстративному ігноруванні, в зв'язку з чим у жертви мобінгу з'являються захворювання на нервовому ґрунті і почуття соціальної неповноцінності. На окрему увагу заслуговує існування в загальноосвітніх установах такого явища, як булінг – агресивна поведінка осіб у віці від 7 до 17 років, спрямована на фізичне і психічне насильство над однолітками з метою отримання відчуття переваги і демонстрації сили. Такі групові напади супроводжуються фізичним насильством і невиправданою жорстокістю, що нерідко призводить до летального результату, пояснюють М.А. Слободенюк та Н.Н. Гребнева в своїй роботі “Аналітичний огляд досліджень з проблеми агресивної суспільно небезпечної поведінки молоді” [10].

Дуже часто з телевізійних екранів на молодих людей буквально виливаються сцени насильства. Насильство демонструється в різних формах і видах. Через ЗМІ підлітки мають необмежені можливості не тільки ознайомитися з усім різноманітним спектром сцен насильства, а й “приміряти” це насильство на себе. Тобто сучасній молодій людині представляється, що насильство набагато ближче до нього, ніж до попередніх поколінь. Через засоби масової інформації відбувається легітимізація насильства, тобто його суспільне визнання, пояснення і виправдання. Це в свою чергу, веде до зміни рівня агресивності у споживачів, в першу чергу, дітей та молоді, під впливом демонстрації засобами масової комунікації насильства, стверджує М.С. Санкова [29].

Зарубіжні (Бандура, Башман, Ерон, Додж, Хогбен та інші) і вітчизняні психологи вивчають взаємозв'язок легітимного насильства і агресивної поведінки молоді. ЗМІ вчать, проповідують, нав'язують молодим людям агресивну поведінку, змушують сприймати її як норму, природне явище, а також викликають ефект звикання до насильства, при якому підлітки просто не помічають його.

В.Р. Павелків в роботі “Соціально-психологічний статус молодіжних субкультур як детермінанта формування агресивної поведінки” [26, с. 147]

дійшов висновку, що зростає інтерес вчених до проблеми соціально-психологічного статусу молодіжних субкультур як детермінанту формування агресивної поведінки. Однак, поки що немає достатніх підстав вважати вирішеною проблему соціалізації підростаючого покоління, оскільки вона залишається недостатньо розробленою як теоретично, так і практично, зважаючи на розширення кола видів агресивності та зростання кількості субкультур. Аналіз соціально-психологічних досліджень показав, що неформальні молодіжні течії мають специфічний вплив на особистість, яка ідентифікує себе як члена певного угруповання. Молодь зазнає різноманітного впливу молодіжних субкультур на власну психіку і процес становлення особистості.

Отже, з дослідження вітчизняних та зарубіжних досліджень, ми бачимо, що більшість науковців розглядають окремі аспекти агресивності та агресивної поведінки підлітків. Певна частина дослідників розглядає особливості становлення та розвитку молодіжних субкультур. Дуже мала частина вчених звертається до дослідження взаємозв'язку субкультурного середовища та проявами агресивності підлітків, тому нашим головним завданням є розгляд саме цього взаємозв'язку.

1.2. Мотиви та механізми формування агресивної поведінки підлітків під впливом субкультурного середовища

У підлітковому віці діти стають емоційно нестабільні. Психологи пов'язують це в першу чергу з біологічними факторами: гормональний сплеск, перебудова організму, статеве дозрівання. Але в деяких випадках емоційні перепади можуть приймати радикальні форми і переростати в агресію. І якщо підліток залишається один на один зі своїм бунтарством, воно може привести його в деструктивні спільноти і, як наслідок, до правопорушень.

Для підліткового віку характерна ризикова поведінка. Один з маркерів, який на це вказує, – висока смертність з причин, не пов'язаних із

захворюваннями саме в цей віковий період. Ризикована поведінка тісно пов'язана з агресією. Також вона може бути пов'язана з депресивними і негативними емоційними станами. Агресивна поведінка підлітків може бути спровоковано агресивними переконаннями і установками, високим ступенем ворожості в тому середовищі, в якому дорослішає підліток, імпульсивністю, характерною для підліткового віку, несформованою здатністю до емоційної і соціальної саморегуляції [39].

Існують різні форми агресивної поведінки підлітків, як просоціальні, так і антисоціальні. Заняття боксом, соціальний активізм, бурхлива участь в різних громадських акціях, залученість у футбольні, фанатські рухи – всі ці прояви можуть бути формами просоціальної або антисоціальної агресивної поведінки. За класифікацією агресивної поведінки А. Басса, були виділені такі форми: фізична, непрямая, негативізм, заздрість, ненависть до оточуючих, підозрілість, вербальна агресія, маніпуляції за допомогою почуття провини. Конкретних форм агресивної поведінки існує величезна безліч [38, с. 225].

Однією з важливих задач в підлітковому віці є побудова відносин з однолітками і експерименти з соціальними ролями. Дуже багато потреб і завдань підлітки реалізують в спілкуванні з однолітками. Агресивна поведінка сильно залежить від відносин з однолітками і факторами соціального середовища. В основному соціальний розвиток підлітка відбувається в школі, проте якщо дитина не знаходить там можливостей для цієї реалізації, він шукає іншу територію для вирішення цього завдання. Як показує практика, діти, які беруть активну участь у шкільному житті, в шкільних заходах, в меншій мірі виявляються залучені в деструктивні спільноти [27, с. 293].

Якщо підліток не знаходить визнання і розуміння серед однолітків, не може вибудувати з ними відносини, в яких він особливо потребує підлітковому віці, наприклад, в шкільному середовищі, ризик бути втягнутим в будь-яку субкультуру, де він буде самостверджуватися через агресію і деструктивну поведінку, може зростати.

Для того щоб виявити специфіку впливу субкультури на розвиток особистості підлітка, слід розглянути різні види сучасних молодіжних субкультурних течій. Кожен з напрямків підліткових субкультур проявляє чітко визначені, відмінні від інших особливості поведінки.

Субкультурний рух, який з'явилося в кінці 70-х рр. в Англії і актуальний досі – панки (від англ. Punk – гнилий) [40]. До основних цінностей панків можна віднести – нонкоформізм, індивідуалізм, нігілізм. Для зовнішнього вигляду панків характерні: чорний колір, рвані джинси, косухи, бандани, важкі робочі черевики і короткі або незвичайні зачіски (гребені, скуйовджене волосся або скінхедівська стрижка наголо). Волосся фарбують в незвичайні кольори. Головне в панк-ідеології – індивідуальна свобода: людина повинна сама вибирати, як йому жити, і ніхто – ні держава, сім'я, або друзі – не повинні нав'язувати йому свої цінності [28, с. 119].

Одна з найбільш довгоживучих субкультур – готи. Готи (від англ. Goths - готи, варвари): молодіжний рух, що несе похмурий, депресивний відтінок вираження ставлення до життя. Вітається все, що відноситься до темної сторони буття, пов'язаної зі смертю. Вони близькі за ідеологією зі своїми прямими попередниками – панками, тільки тотальний панковський нігілізм був пом'якшений і придбав декадентські риси [28, с. 120]. Ірокези придбали насичений чорний колір, хоча частіше вже зачісували назад, збираючи у хвіст, або ж зачісували на одну зі сторін [18, с. 23].

Готичний світогляд – це особливий романтично-депресивний погляд на світ, що відбивається у поведінці (замкненість, схильність до депресії, меланхолія, підвищена ранимість), сприйнятті реальності (мізантропія, витончене почуття прекрасного, пристрасть до надприродного), відносинах з суспільством (неприйняття стереотипів, стандартів поведінки і зовнішнього вигляду, антагонізм із суспільством, ізолюваність від нього). Прагнення до краси, любові, справедливості, глибокої творчості [17, с. 667].

Серед молоді також широкого розповсюдження отримала субкультура емо. Це сленгове визначення субкультури, яке є скороченням від англ. іменника

emotion – емоція. Емо відрізняє поєднання в одязі чорного і рожевого кольорів, а також стиль одягу, зачісок, макіяжу та прикрас [18, с. 27]. У даній субкультурі розмиті рамки між статями: хлопчики схожі на дівчаток, а дівчатка схожі на хлопчиків. Напевно, через використання в одязі стилю унісекс. Емо-культура – підходяще місце для щирих, чутливих, скромних, інтровертних підлітків. Багато з них не тільки одягаються у відповідному стилі і слухають відповідну музику (емо-групи), а й самі займаються творчістю: малюють, фотографують, пишуть вірші про депресію, самотність, нерозуміння з боку навколишнього світу [18, с. 28].

Скінхеди (від англ. “Skin”– шкіра і “head”– голова). Їх неважко виділити з натовпу: голені голови, повністю чорний одяг, штани, заправлені в черевики. Діяльність скінхедів носить яскраво виражений кримінальний характер: хуліганство, вандалізм, масові заворушення, умисне заподіяння шкоди здоров'ю, вбивство та ін. Вони називають себе по-різному: фашистами, наці, нацистами, Національним фронтом і відносять до послідовників Адольфа Гітлера. В основі цього руху лежать політичні аспекти расової теорії фашизму. Широко застосовується такі методи агітації молоді, як проведення концертів нац-груп, видання періодичної літератури, створення інтернет-сайтів, заклики до участі в акціях праворадикальних політичних партій [18, с. 30].

Антифашисти – ультраліве крило скінхедів. Основними представниками є: червоні скінхеди (red skins). Виникли як протистояння фашистським і націоналістичним неформальним молодіжним організаціям. Крім расизму борються проти сексизму (гноблення жінок), гомофобії (переслідування секс-меншин). Зовнішні ознаки схожі з атрибутами правих скінхедів. Основними відмінностями є наявність червоних шнурків на черевиках і червоних підтяжок на штаних. Отже, загальної рисою, яка об'єднує всіх скінхедів є пристрасть до насильства [18, с. 31].

Ще один напрямок неформального руху – фанати, які представляють собою шанувальників будь-якої спортивної команди (футбольної або хокейної) або естрадного ансамблю. Деякі з спортивних фанатів дійсно є справжніми

шанувальниками своїх кумирів, інших більше приваблює можливість бійки з фанатами суперників. Серед фанатів часто зустрічаються підлітки, вже знайомі з дією дурманних речовин і схильні до вживання спиртних напоїв. Вони можуть підштовхувати інших до вживання наркотиків і алкоголю. Тому дані групи можна розглядати як групи високого ризику щодо адитивної поведінки [17, с. 669].

Ще одним потужним фактором, який негативно впливає на особистість і поведінку підлітка, є кримінальна субкультура. Виникнувши, вона охоплює своїм впливом підростаюче покоління. Криміналітет привабливий для підліткового середовища в зв'язку з її віковими особливостями (з відчуженням від офіційних норм). Кримінальна субкультура може стимулювати розвиток протизаконних дій особистості і бути механізмом “відтворення” злочинності серед підлітків. Згідно зі статистикою, молодь більшу частину злочинів скоює в складі злочинних груп. У таких групах знижений страх покарання, зростає агресія і жорстокість, знижується рівень критичності до подій і до себе.

Нині, глобальна мережа є домінуючим популярним середовищем комунікації серед підлітків, тому розгляд впливу Інтернету на підлітків є обов'язковим. Інтернет – це глобальне явище в людському житті, він має як позитивні, так і негативні сторони, як і будь-яке інше явище такого масштабу. Однак сам інтернет не може бути джерелом ризиків, він може їх тільки посилювати, пропонувати форми для ризикованої поведінки, робити їх доступнішими. В окремому випадку підліток може зустрічатися з агресивною поведінкою інших людей: інтернет також є соціальним середовищем, і дитина може стати жертвою шахраїв або грумінгу. Але основними джерелами загроз, яким піддається підліток, в тому числі і в віртуальному світі, можуть бути, наприклад, незадоволені потреби в спілкуванні і розвитку, близьке соціальне середовище, сім'я і школа, в якій він знаходиться, структура його особистості і вміння справлятися зі стресом [15, с. 57].

Не тільки в популярній, а й науковій літературі все більше уваги приділяється питання впливу ЗМІ на підлітків. Останнім часом особливий упор

робиться на негативну сторону цього впливу: вплив негативних образів на підліткову свідомість і бажання наслідувати “привабливого” злочинця, виникнення стійких страхів у дітей.

Є.П. Ільїн вважає, що насильство в ЗМІ є одним з головних факторів, які впливають на рівень агресивності і прояв агресії в суспільстві.

Л. Берковіц, Б. Крейхі відзначили кілька важливих умов, при яких сприйняття сцен насильства в ЗМІ може призвести до агресії:

1) значення, яке приписує глядач, – він повинен однозначно розуміти агресивну суть спостережуваних сцен;

2) демонстрація позитивних наслідків агресивної поведінки або відсутність покарання за насильство на екрані;

3) відсутність демонстрації негативних наслідків насильства (страждання жертв), зображення агресії виправданою або переслідує благородну мету;

4) ідентифікація глядача з агресором;

5) нездатність глядача дистанціюватися від кінонасилля або усвідомити його нереальність [5, с. 178].

Однією з характеристик нового часу є швидкий зв'язок, який є соціальним явищем. Сучасна людина використовує мобільний телефон (смартфон) практично у всіх сферах свого життя. У зв'язку з цим частим предметом досліджень останнім часом стають соціальні та професійні мережі, комунікація в них. У підлітковому середовищі сама наявність електронного гаджета і його вид, модель визначають популярність і статус підлітка. Технічний прогрес і збільшення кількості смартфонів непрямым чином сприяли виникненню такого феномена в поведінці людини як “фаббінг”: (від phone – телефон і snubbing – зневага). Це соціальне явище, що характеризується зловживанням гаджетами в процесі комунікації з іншими людьми, прояв за допомогою телефону зневаги реальному “живому” спілкуванню. Фаббінг поширюється на всі сфери міжособистісних відносин (дружні, партнерські, дитячо-батьківські): коли людина віддає перевагу віртуальному спілкуванню,

нехтуючи реальним, листуючись в соціальних мережах, прагнучи отримувати лайки і коментарі під своїми фотографіями і записами [21, с. 72].

У 2013 році термін “фаббінг” став словом року, включеним в словник Macquarie Dictionary. Найбільш широке поширення це явище набуло в підлітковому середовищі: так молоді люди все частіше вибирають електронні пристрої, а не живе спілкування з однолітками і батьками. Згідно з дослідженнями Кентського університету, фаббінг є результатом шкідливих звичок і психологічних проблем [2].

Причинами появи фаббінга в підлітковому віці служать дисгармонійні взаємини між батьками і дітьми, впливає і стать: жінки і дівчата більш схильні до нього і частіше його проявляють. Фаббер постійно шукає можливість, щоб заглянути в телефон, не пропустити важливий дзвінок або повідомлення. Прояви фаббінгу в безпосередньому спілкуванні викликають негативні стани: ревності до смартфона, відчуття, що людину проміняли на гаджет, роздратування і обурення, почуття ніяковості, покинутості і т.д. [4, с. 18]

Отже, для субкультури підлітків характерна потреба в приналежності до групи реальної або віртуальної. Сучасні молодіжні субкультури, описані вище, в цілому негативно впливають на особистість підлітка. Наприклад, свою асоціальність підкреслюють скінхеди, зловживаючи алкоголем і проповідуючи насильство у всіх його формах, у тому числі фашизму. Ще однією агресивною і опозиційною по відношенню до загальної культури суспільства є контркультура футбольних фанатів, де часто виникають “фанатські війни” і зіткнення з силами правопорядку, нерідкі випадки вживання спиртних напоїв і наркотичних речовин.

1.3. Психологічні особливості субкультур як однієї з рушійних сил соціалізації особистості

В даний час в українському суспільстві проблема впливу різних субкультур на особистість підлітків стає все більш актуальною. Різні субкультури сьогодні привабливі як для підлітків, так і для більш старших вікових груп і досить активно поширюються. З огляду на подібні тенденції і те, що субкультури сьогодні включають в себе цілий спектр асоціальних проявів, які розцінюються підлітками як нормативні, виникає інтерес до даної проблематики в соціально-психологічному аспекті, а саме – з точки зору адаптаційних параметрів особистості.

На думку А.Л. Журавльова, підвищення адаптованості особистості істотно пов'язане з процесом соціально-психологічної адаптації, коли вона прагне досягти гармонії між внутрішніми і зовнішніми умовами життєдіяльності [16, с. 239].

М.В. Григор'єва, розглядаючи проблему адаптації особистості з точки зору адаптаційної готовності, вважає, що вона відбувається в формі активної взаємодії з середовищем. Автор визначає дане явище як розвиваючий процес, тобто результат оптимального і динамічного співвідношення вимог особистості і можливостей навколишнього середовища [11, с. 260].

Р.М. Шаміонов розкриває проблему адаптаційної готовності особистості в аспекті співвідношення толерантності до невизначеності. Дослідник визначає адаптаційну готовність як інтегральне утворення, яке включає уявлення про власну здатність до пристосування [35, с. 31].

С.В. Фролова в своїй роботі розглядає соціально-психологічні аспекти вивчення адаптаційного потенціалу осіб з еміграційними намірами і прихильних своїй країні. Вчений показує роль низького рівня соціокультурної інтегрованості образної сфери особистості в побудові життєвих стратегій через еміграцію і зазначає відмінності ряду показників соціально-психологічної адаптації у осіб з еміграційними намірами і прихильних своїй країні [32, с. 732].

Сьогодні на вулицях сучасного міста рідко можна зустріти металістів в косухах, панків з ірокезами, яскравих емо, похмурих готіві т.д. Вони ще є, але з

кожним роком їх стає все менше. Серед останніх згадок в ЗМІ про підліткові та молодіжні субкультури фігурують “ванільки”, “вінішко-тян” і “АУЄ”.

“Ванільки” з'явилися на початку 2010-х як відповідь на вульгарність сучасних дівчат, пропагуючи жіночність у всіх її значеннях. Це таке собі втілення тургенівських панянок, які мріють про романтику за чашкою кави і уособлюють в своєму образі наївну чуттєвість і переживання.

“Вінішко-Тян” – наймолодша субкультура, яка сформувалася в 2017-2018 роках. Їх стиль - короткі стрижки, окуляри без лінз, замислений погляд і розумні розмови. Це “рух розумних і ніким не понятих” утворилося після системи анонімних форумів “Двач”, в яких ведуть світські розмови про Фрейда і Шопенгауера [26, с. 140].

“Арестанській уклад єдиний” (“АУЄ”) імовірно виник ще в 2011 році, але популярність здобув завдяки численним згадуванням у ЗМІ за останні роки. Банди, що складаються в основному з неповнолітніх, пропагують тюремні поняття, романтизують тюремну субкультуру і вимагають дотримання злочинського кодексу.

Молодіжна субкультура як феномен поступово відходить у небуття. Згідно даних Центру молодіжних досліджень класичні готи і панки поступово зникають. До готів та емо зараховують себе тільки близько 1 % опитаних. У Харкові їх набралось близько 5 %, при цьому виявилися нові форми – пост-готика, вже дуже віддалено нагадує класичний варіант. На зміну готам і емо, згідно з результатами Центру молодіжних досліджень, який вивчав молодіжні культури в чотирьох українських містах (Київ, Харків, Львів і Одеса), приходять спорт, реп геймерство і волонтерство [34, с. 22]. Спортивні практики є одним з домінуючих напрямків, які об'єднують молодь. В Одесі – це велорух, в Києві – це вуличний workout. 20 % зараховують себе до футбольних фанатів. Популярність серед молоді набирає і волонтерський рух. У Львові воно на другому місці після спорту, а в Києві – на першому [34, с. 25].

Головний вектор, по якому відбувається поділ на субкультури, – це цінності або ціннісні переваги, які дослідники Центру називають солідарності.

Центром виділені ключові ціннісні вектори, за якими відбувається поділ – це гендер, ксенофобія, патріотизм і здоровий спосіб життя, стає домінуючим останнім часом. Яскраві іміджеві прояви у молоді сьогодні відходять на другий план [28, с. 120]. Таким чином, можна припустити, що підліткова і молодіжна субкультура як поняття поступово відходить у минуле. Причин цього феномена може бути кілька.

Перш за все, це звичайно, розвиток мобільного інтернету та широке поширення соціальних мереж. Одна з головних цінностей і потреб молоді в комунікації, в спілкуванні знаходить можливість реалізації не тільки офлайн, але в онлайн просторі, яке відкриває перед молодіжною людиною безмежні можливості, що дозволяють не обмежувати себе рамками якоїсь однієї субкультури. Онлайн простір надає молодій людині шанс в будь-який момент розширити звичне коло друзів спілкуванням в соціальних мережах, відкриваючи для себе нові переваги і горизонти - інтелектуальні, естетичні, ідеологічні і т.д. [23, с. 27].

Субкультура перестає бути необхідним і достатнім маркером для самоідентифікації підлітків і молоді. При цьому важливо відзначити, що і саме поняття “субкультура” є суттєво розмитим. як підкреслює Т.Д. Марцинковська, субкультура не обов'язково приймає яскраво виражені зовнішні форми: в будь-якій формальній групі, сім'ї, навчальній організації і т.д. є в наявності елементи власної субкультури, пов'язані з ціннісними орієнтаціями і соціальними уявленнями, особистісними цінностями та інтересами [21, с. 76].

Сьогодні нові інформаційні технології настільки трансформують соціальний простір, що характеристика сучасного суспільства як цифрового вже стає звичною. Однак об'єктивне “взаємопроникнення” реального і віртуального просторів соціальної комунікації та їх взаємодії самі по собі не відповідають на питання про те, в якій мірі психологічні характеристики функціонування людини в цифровому середовищі визначаються її технологічними особливостями [20, с. 7].

Аналіз мережевої субкультури є однією з таких самостійних областей. Звісно ж, що її соціально-психологічні особливості можуть бути досить повно визначено через, по-перше, специфіку норм мережевої комунікації, а по-друге, - через особливості бажаних стратегій поведінки при зіткненні з тими чи іншими труднощами в мережевій взаємодії. Розуміння соціальних норм як визначальних субкультурну специфіку досить традиційно. Тракткування копінг-стратегій в якості одного з провідних субкультурних параметрів взаємодії спирається на наявні дані про те, що вибір людиною способів подолання важких ситуацій в значній мірі заданий особливостями їх когнітивної оцінки і, відповідно, специфікою соціальної категоризації, яка, в свою чергу, нерозривно пов'язана зі змістом домінуючих соціальних норм [22, с. 12].

Як уже згадувалося, вивчення нормативних особливостей мережевої комунікації є популярним сюжетом досліджень, але отримані емпіричні дані, суперечливі. Згідно з однією з точок зору, в мережевій комунікації люди звертають меншу увагу на дотримання загальноприйнятих комунікативних норм, що робить таке спілкування менш формальним, більш довірчим, веде до формування специфічних мовних форм, задає “рівностатусність” користувачів і в кінцевому рахунку змінює самі принципи побудови мережевих спільнот.

Відповідно до іншої позиції, прагнучи зменшити вихідну нормативну невизначеність мережевої комунікації, користувачі активно виступають за дотримання традиційних соціальних норм і не тільки будують свою комунікацію більш нормативно, а й спираються при цьому переважно на свою реальну соціальну ідентичність. Аналогічна суперечливість спостерігається і в емпіричних результатах, що стосуються змістовної сторони норм мережевої комунікації. Так, нерідко відзначається норма взаємодопомоги і взаємної емоційної підтримки (переважання кооперації, демонстрація згоди і приязні шляхом “лайків”) поєднується з констатацією фактів агресії в мережевій комунікації, радикалізації конфліктної взаємодії, нерідкими випадками специфічного переслідування партнерів по комунікації – кібербулінгу [5, с. 10].

Відзначимо, що, з нашої точки зору, подібна суперечливість емпіричних даних щодо нормативного регулювання мережевої комунікації є відображенням певної психологічної реальності, а саме – невизначеності кордонів “Я” будь-якого активного користувача: неминучі труднощі самокатегоризації в постійно змінній мережевій реальності взаємодії породжують не тільки “безмежну” соціальну ідентичність суб’єктів віртуальної комунікації, а й ускладнюють вибір ними тих чи інших норм комунікації та взаємодії.

Менш поширеним сюжетом мережевої комунікації є вивчення процесів усвідомлення користувачів з важкими ситуаціями. З точки зору особливостей мережевої субкультури, представляється можливим виділити як мінімум два вектора потенційних змін копінг-процесів.

По-перше, вплив мережевої субкультури на процеси усвідомлення можливо через зміни сприйняття людиною самої важкої ситуації, що вимагає копіngu. Відомо, що до числа характеристик, які найбільш часто відзначаються в дослідженнях таких ситуацій відносять їх тривалість і ступінь контрольованості: люди частіше відносять до “важкої” ситуацію, тривалість якої їм невідома і яка представляється невідконтрольною [5, с. 74].

По-друге, мережева субкультура потенційно веде до змін основних чотирьох стратегій подолання (пошук соціальної підтримки, проблемний копінг, емоційно-орієнтований копінг, уникнення). Так, перш за все, неминуче збільшення партнерів по комунікації змушує припустити розширення можливостей соціальної підтримки при переживанні труднощів [5, с. 79].

При вираженості проблемно-орієнтованих стратегій усвідомлення досвід активної мережевої комунікації можливо посилить цю спрямованість - в силу сформованої переоцінки ступеня контрольованості життєвих ситуацій. В разі переважання у підлітків емоційно-орієнтованих копінг-стратегій той же досвід активного користування може зменшувати їх використання – в силу факту зниження в інтернет-користувачів рівня емоційного інтелекту.

Що ж стосується стратегії уникнення, то можна припустити, що активне включення в мережеву комунікацію надає максимальні можливості для її посилення, аж до формування залежної поведінки.

Отже, визначивши себе як члена будь-якої соціальної групи, підліток закладає цю ідентифікацію в схему самосвідомості, з одного боку, а з іншого боку, починає приводити себе у “відповідність з групою”. Адже приналежність до групи вимагає від людини дотримання її норм і правил, тобто стереотипної групової поведінки. Глибока і тривала включеність в неформальний рух має на увазі інтериоризацію системи цінностей, зміна світосприйняття, що визначає труднощі в подальшому поверненні в соціум.

Таким чином, кожний неформальний рух або віртуальний здійснює специфічний вплив на особистість підлітка, що ідентифікує себе як члена цього угруповання, але можна виділити і загальні тенденції негативного впливу, а саме: агресивну чи самодеструктивну поведінку, мода на адиктивний спосіб життя, прихильність цінностям кримінального світу і вчинення правопорушень.

Висновки до розділу 1

Таким чином, на зміну субкультур приходять нові паростки підліткових і молодіжних спільнот змішаної реальності, які, зберігаючи деякі характеристики субкультур (насамперед ціннісні уявлення), відрізняються більшою варіативністю, мобільністю і широтою горизонтальних зв'язків. Це дозволяє співтовариствам утворювати нові тимчасові або постійні об'єднання, змінюють свої кордони. Причому кордони нових спільнот більш відкриті і проникні для взаємодій і перетинів між собою. Зростаюча складність і різноманітність змішаної реальності вимагає від молоді більшої відкритості новому, мобільності (вертикальної і особливо горизонтальної), комунікативності, мінливості і прояви соціального активізму в його різних видах.

Можливо припустити, що однією з причин появи нових молодіжних спільнот є зафіксовані дослідниками зміни в ціннісних орієнтаціях молоді та посилення персонального особистісного начала ідентичності. Субкультури перестають бути єдиним фактором самоідентифікації і самокатегоризації. Інтернет витісняє молодіжні субкультури в їх звичному розумінні з соціального і інформаційного простору, вносячи свої корективи в інформаційну соціалізацію підлітків і молоді, надаючи велику варіативність, мобільність і свободу в конструюванні соціокультурної ідентичності.

Ми дійшли висновку, що кожний неформальний рух або віртуальний здійснює специфічний вплив на особистість підлітка, що ідентифікує себе як члена цього угруповання, але можна виділити і загальні тенденції негативного впливу, а саме: агресивну чи самодеструктивну поведінку, мода на адиктивний спосіб життя, прихильність цінностям кримінального світу і вчинення правопорушень. Адже приналежність до групи вимагає від людини дотримання її норм і правил, тобто стереотипної групової поведінки. Глибока і тривала включеність в неформальний рух має на увазі інтериоризацію системи цінностей, зміна світосприйняття, що визначає труднощі в подальшому поверненні в соціум.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СУБКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА З ПРОЯВАМИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ

2.1. Моніторинг та організація дослідження

Субкультура – це певний культурний простір в суспільстві, який наділений правом на самовираження. Проблема субкультур завжди актуальна, тому що функціонування будь-якого суспільства залежить від його молоді, а саме підлітків. Тому особливо важливо досліджувати їх настрій і поведінку, які чітко простежуються в підліткових субкультурах.

Підліткові неформальні об'єднання дозволяють визначити моральну, ідеологічну та соціально-психологічну ситуацію в суспільстві. Їх називають неформальними, тому що вони не відповідають звичайним правилам поведінки. Специфікою неформальних об'єднань є добровільний вступ в них і підтримання постійного інтересу до конкретної ідеї, прихильність до єдиних поглядів і переконань, готовність діяти відповідно до цінностей даної групи. Тому необхідно мати уявлення про даний феномен і бути готовим до спілкування з представниками різних підліткових субкультур [19, с. 89].

Підлітковий вік супроводжується низкою як фізіологічних, так і психологічних змін. Приєднання до неформальної групи відбувається в старшому шкільному віці, тобто в той період, коли підліток найбільш сконцентрований на внутрішньому світі, на пошуку своєї індивідуальності. Саме в старшому шкільному віці зростає потреба в самовизначенні, самоактуалізації, самоствердженні та саморозвитку. Разом з тим в поведінці підлітків багато протиріч: прагнення до індивідуальності – бажання бути схожим на інших, незалежність від авторитетів – наслідування інших, потреба в спілкуванні – відхід від соціального світу. Підліткова субкультура насамперед

спрямована на пошуки себе, і в той же час – це спроба втекти від зовнішнього світу, протиставлення себе світові дорослих.

Вступ підлітка в субкультуру – природно і нормально для даного періоду життя. Мотивом є бажання виділитися з товариства. Тому найчастіше підлітки стають частиною субкультури не через певну ідеологію або концепцію неформальної групи, а через бажання стати носієм якихось атрибутів (зачіска, одяг, місце зустрічей, стиль поведінки) і влитися в суспільство однолітків, набути статусу. Належність до субкультури допомагає підлітку знайти своє місце в суспільстві, набути навичок соціальної взаємодії, отримати авторитет і схвалення з боку однолітків, тобто грає роль в соціалізації особистості підлітка.

Німецький вчений Д. Осубель також вважає, що молодіжні субкультури є частиною соціалізації, і виділяє функції субкультури [19, с. 257]:

- допомога у виробленні власного первинного соціального статусу;
- допомога у звільненні від батьківської опіки;
- передача специфічних ціннісних уявлень того чи іншого соціального прошарку (автор вважає, що молоді люди з різних верств суспільства рідко є носіями однієї субкультури);
- допомога в згуртуванні молодих людей для протистояння зі світом дорослих;
- задоволення інтимно-особистісного спілкування;
- підготовчий соціальний інститут для переходу на наступний віковий етап.

Існує безліч типологій і класифікацій молодіжних груп: по провідним цінностям, за специфікою поведінки її членів, за місцем формування, по відкритості і т. д. Так, як в сучасному світі дуже поширена мережа Інтернет, однією із субкультур, яку ми обрали стали геймери, і ще однією стали офники.

Геймери – люди, які грають в комп'ютерні ігри. Але зараз це вже не ті нешкідливі школярі, які стріляють один в одного з іграшкових пістолетів; у геймерів є ціла культура, вони влаштовують чемпіонати з багатомільйонним

призовим фондом, розмовляють на особливому аргі і не вважають своє захоплення “просто іграми” [8].

Жаргон геймерів – один з найцікавіших і багатих серед сучасних субкультур. Деякі вислови вже вийшли за межі власне аргі і знайомі навіть тим користувачем Інтернету, які жодного разу не грали в комп'ютерні ігри – наприклад, багато хто знає, що таке “косплей”, “баг” або “аккаунт” [8].

Офники – це дуже популярна останнім часом субкультура, що має свої зовнішні прояви і внутрішньо групові цінності. Залучені цікавою назвою, атрибутикою або дзвінками гаслами, підлітки потрапляють туди через спілкування з іншими підлітками, захоплюються культурою офера, або групи в соціальних мережах. Браві хлопці-офники на фото здаються їм героями. Юні незміцнілі уми вчать бути сильними, здоровими і злими. Вони ходять на “бійки”, де показують характер або відстоюють свою точку зору за допомогою кулаків. Офери влаштовують бійки в малолюдних місцях. Все, що відбувається супроводжується відеозйомкою. Хоча частіше це просто групи підлітків, які можуть наводити свої порядки в своєму районі. Причиною сутичок в середовищі самих офників, між представниками цієї субкультури з іншими людьми можуть бути речі або неналежна поведінка [25].

Гіпотези дослідження:

1. Існують відмінності в самооцінці міжособистісних відносин та соціально-психологічній адаптованості між підлітками, що відносить себе до офників та геймерів. Підлітки, що відносять себе до офників, більшою мірою агресивні і самотні; підлітки, які відносять себе до геймерів, характеризуються більшою невпевненістю в собі і прагненням до прийняття.

2. Рівень агресивності підлітків, які відносяться до субкультурного середовища значно вищий, ніж у підлітків, які не належать до субкультурних рухів.

Мета дослідження – за допомогою методичного інструментарію дослідити залежність агресивності підлітків з їх субкультурним середовищем.

Завдання дослідження:

– Емпіричним шляхом виявити особливості міжособистісних відносин у підлітків груп “геймери” та “офники”.

– Розкрити характеристики соціально-психологічної адаптованості у підлітків зазначених груп.

– Виявити взаємозв'язок субкультурного середовища з проявами агресивної поведінки підлітків.

Вибірка – для першого етапу дослідження нами були виокремлені підлітки двох субкультур “геймери” та “офники”, для цього ми попередньо проаналізували підліткове середовище 4 шкіл Києва (№67, №23, №45, №18). Вибірку склали діти підліткового віку (14-16 років), з них 30 чоловік – “геймери”, і 30 чоловік – “офники”.

На другому етапі дослідження до попередньої вибірки додалися ще школярі загальноосвітніх шкіл Києва №31 та №67. Кількість школярів – 60 чоловік, з них 30 чоловік – дівчата, та 30 чоловік – хлопці. Вік підлітків – 14-16 років.

Етапи дослідження:

1. Дослідження самооцінки міжособистісних відносин (методика Духновського) в зазначених неформальних групах.

2. Дослідження соціально-психологічної адаптованості в зазначених неформальних групах.

2. Дослідження особливостей агресії підлітків, що належать до субкультур “геймери” та “офники”.

3. Дослідження рівня агресивності у підлітків, які належать до субкультурного середовища та не належать.

Отже, за допомогою емпіричного дослідження ми прагнемо виявити взаємозв'язок субкультурного середовища з проявами агресії у підлітків. А також підтвердити або спростувати гіпотези, про існування відмінності в самооцінці міжособистісних відносин між підлітками, що відносить себе до офників та геймерів та значно вищий рівень агресивності у підлітків, які відносяться до субкультурного середовища.

2.2. Методи дослідження взаємозв'язку субкультурного середовища з проявами агресії

Для вирішення завдань нами були обрані такі методики:

1. “Діагностика видів агресивної поведінки” А. Басса-А. Дарки в модифікації Г.В. Резапкіной [7, с. 87].

2. Методика вивчення “Суб'єктивна оцінка міжособистісних відносин” С.В. Духновський [13, с. 84].

3. Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда [24].

Розглянемо першу методику – “Діагностика видів агресивної поведінки” А. Басса-А. Дарки в модифікації Г.В. Резапкіной. Мета даної методики: виявлення у старших підлітків видів і показників агресії. Коротко опишемо їх:

– фізична агресія – це коли, використовують фізичну силу проти іншої людини;

– непряма агресія – це коли, застосовуєш обхідний шлях для направлення на іншу людину пліток, наклепів, спалахів люті;

– роздратування – в будь-який момент готовність вибухнути, бути грубим, різким, запальним;

– негативізм – цю форму поведінки прийнято називати опозиційною, тому що вона спрямована проти сильного впливу, авторитету, яка може йти по висхідній лінії (від пасивного опору, до активних дій в сторону правил, вимог і т.д.);

– вразливість – це коли, людина проявляє залежність або навпаки незадоволений і ненавидить когось або весь світ, за щось або реальні страждання;

– підозрілість – недовіра по відношенню до оточуючих людей, відчуття, що вони хочуть заподіяти шкоду;

– словесна агресія – це негативні почуття в сторону іншої людини, які виражаються через сварку, крик, а також через словесні звернення, такі як погрози, прокльони і т.д. [7, с. 87].

Методика “Суб'єктивна оцінка міжособистісних відносин” (СОМВ) – представляє собою психодіагностичний інструмент для вимірювання характеристик дисгармонії міжособистісних відносин за допомогою самооцінок обстежуваного. Індикаторами дисгармонічності відносин виступають напруженість, відчуженість, конфліктність і агресивність у відносинах між людьми [13, с. 84-85].

Методика складається з сорока пунктів, об'єднаних в чотири шкали, і підсумкового балу – “індексу дисгармонії міжособистісних відносин”. Кожен пункт опитувальника оцінюється випробуванням за семибальною шкалою. Для виведення інтегральної оцінки по кожній шкалі була використана найпоширеніша кумулятивна модель – підсумовування чисел – відповідей, поставлених піддослідними в пунктах, що належать до даної шкали.

Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда. Особистісний опитувальник, який призначений для дослідження особливостей соціально-психологічної адаптації. Опитувальник складається з 101 твердження, сформульованого без використання займенників, в 3-й особі однини. Випробуваний оцінює наскільки твердження може бути віднесено до нього і в бланку відповідей ставить відповідну оцінку. Для оцінки тверджень передбачена досить диференційована 7-бальна шкала відповідей: де “0” – це зовсім мене не стосується, “6” – це точно про мене, інші бали – це проміжні значення [24].

К. Роджерс і Р. Даймонд виділили 6 інтегральних показників: адаптація; прийняття інших; інтернальність; самосприйняття; емоційна комфортність; прагнення до домінування.

Кожен з даних показників розраховується за індивідуальною формулою.

2.3. Результати емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження складалося із 2 етапів: 1 етап дослідження – діагностика підлітків, які відносяться до субкультур “геймери” та “офники”.

Результати дослідження самооцінки міжособистісних відносин (методика Духновського) в зазначених неформальних групах представлені в табл. 2.1 (детальніше в додатку А). Достовірність відмінностей середніх значень самооцінки міжособистісних відносин досліджувалася із застосуванням t-критерію Стьюдента (додаток Б).

При проведенні порівняльного аналізу міжособистісних відносин на основі середніх значень виявлено, що підлітки, які відносять себе до офників, відчують напруженість і відчуженість у відносинах частіше, ніж підлітки-геймери. Демонстрація різних форм агресії в міжособистісних стосунках також більш виражена серед “офників”, при цьому показники міжособистісної конфліктності знаходяться в рівних позиціях.

Таблиця 2.1

Статистичний аналіз особливостей міжособистісних відносин підлітків, що відносяться до геймерів та офників

Показник адаптованості	Підлітки		t _{емп.}
	Офники	Геймери	
Напруженість у відносинах	7,1	5,9	1,78
Відчуженість у відносинах	8,2	6,27	2,12 *
Конфліктність у відносинах	7,6	6,8	1,47
Агресія у відносинах	8,6	6,1	2,76 **
Загальний показник	8,1	6,43	2,38 *

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

Джерело: розроблено автором

Підліткам, які відносять себе до офників, більш властиве високе значення відчуженості у відносинах. У них проявляється психологічна дистанційованість між суб'єктами взаємодії. Емоційно вони досить апатичні, не встановлюють контакт першими, не виявляють тепла в стосунках з людьми, дещо скуті і вважають за краще насторожено відноситися до малознайомих людей. Здебільшого відносини вибудовують на протигагу до загальноприйнятих норм, їм властива демонстративна поведінка в стосунках як з близькими, так і з сторонніми.

У свою чергу, підлітки, які відносять себе до геймерів, мають помірну напруженість, необхідну для підтримки інтенсивності відносин. Вони відчують особистісний емоційний комфорт і стабільність у взаєминах. Серйозні, кардинальні складності і проблеми в стосунках найчастіше у них не спостерігаються або вдало вирішуються. Підлітки даного типу в більшості своїй задоволені тим, як вибудовуються їхні стосунки з оточуючими. їм комфортно серед однолітків і дорослих, спостерігається тенденція до встановлення близьких, емоційно теплих, довірчих відносин з оточуючими. Вони переконані в тому, що їх розуміють або прагнуть зрозуміти.

Для підлітків-офників більш характерна "домінуюча" поведінка, що надає тиск і вплив на оточуючих. Вони схильні до лідерства, проте за рахунок придушення інтересів співрозмовника і особистого домінування. Таке бажання не виключає прояви різкості, грубості у відносинах, непрямой агресії. При цьому підлітки даного типу не можуть ретельно приховувати агресивні прагнення або контролювати їх. Швидше за все, агресія в стосунках підлітків, що належать до офників, пов'язана з бажанням підвищити свою соціально-статусну позицію і прагненням бути прийнятими іншими.

Підлітки-геймери мають симпатії і тяжіння до іншої людини (групи), можуть толерантно приймати його (їх) стереотипи або негативні характерологічні прояви. Почуття самотності їм не властиве, і відчуття ізоляції вони не відчують. При такій ситуації суб'єкти визнають право один одного на

особисту думку і готові його прийняти, що дає їм можливість проаналізувати причини конфлікту і знайти компромісне рішення.

За результатами статистичного аналізу було виявлено, що існують значущі відмінності вибірових середніх суб'єктивної оцінки міжособистісних відносин між підлітками, що відносить себе до геймерів та офників, по агресії у взаєминах ($t_{\text{емп.}} = 2,76$ при $p < 0,01$), відчуженість у відносинах ($t_{\text{емп.}} = 2,12$ при $p < 0,05$) і загальним показником ($t_{\text{емп.}} = 2,38$ при $p < 0,05$).

Отже, підліткам, які належать до офників, в міжособистісних відносинах більш властива відчуженість. Емоційно вони досить апатичні, не виявляють тепла в стосунках з людьми, дещо скуті і воліють насторожено ставитися до оточуючих. Здебільшого відносини вибудовують на противагу загальноприйнятим нормам, їм властива демонстративна поведінка в стосунках як з близькими, так і з сторонніми. Підлітки, які відносять себе до геймерів, відчують себе досить добре серед однолітків і дорослих, спостерігається тенденція до встановлення близьких, емоційно теплих, довірчих відносин з оточуючими. Вони відчують особистісний емоційний комфорт і стабільність у взаєминах.

Підліткам-офникам більш прийнятно “домінуюча” поведінка, яка надає тиск і вплив на оточуючих. Вони схильні до лідерства, проте за рахунок придушення інтересів співрозмовника і особистого домінування. Таке бажання не виключає прояв різкості, грубості у відносинах, непрямой агресії. Підлітки-геймери в стосунках прагнуть зайняти позицію “на рівних”. У міжособистісних відносинах вони орієнтовані на спільний пошук рішення, що задовольняє інтереси всіх сторін. Їм властиві доброзичливість і прагнення до співпраці. Ми показали, що дисгармонійність в міжособистісних відносинах є мотиватором, що задовольняє потребу у груповому визнанні.

За методикою К. Роджерса і Р. Даймонда у підлітків, що відносять себе до офників і геймерів, були виявлені особливості соціально-психологічної адаптованості. За кожним показником соціально-психологічної адаптованості підраховані середні значення (табл. 2.2), детальніше в додатку В.

Статистичний аналіз соціально-психологічної адаптованості підлітків,
які відносяться до офників і геймерів

Шкала	Підлітки		t _{емп.}
	Офники	Геймери	
Адаптація	8,7	9,4	1,3
Самосприйняття	17,6	14,2	3,16 **
Прийняття інших	22,5	25,3	3,24 **
Емоційна комфортність	21,4	25,2	3,36 **
Інтернальність	28,6	29,7	1,1
Прагнення до домінування	13,2	20,4	5,7**

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

Джерело: розроблено автором

За результатами дослідження було виявлено, що у підлітків, які відносять себе до офників, вище показники по самосприйняттю, а у підлітків, що відносяться до геймерів, більш виражені значення по інтернальності, емоційній комфортності і прийнятті інших. Отже, підлітки, що відносяться до геймерів, у важких стресових ситуаціях намагаються піти від проблем. Вони характеризуються самонеприйняттям, яке виражається в песимістичному настрої, невпевненості і внутрішньоособистісному конфлікті. Їм більш характерна інтравертированість, негативні емоції по відношенню до себе, почуття провини за свої невдачі і недоліки, невпевненість, схильність до іпохондрії.

Підлітки, які відносять себе до офників, намагаються йти від проблем і уникати стресових ситуацій. У стресових ситуаціях більшість підлітків даної групи вважають за краще уникати проблем, а не вирішувати їх, або перекладати на інших. Підлітки в стресових ситуаціях поведуться неконструктивно, тому з ними потрібно проводити заходи щодо формування адаптивних копінг-стратегій.

Геймери часто займаються самокопанням, занадто недовірливі і рефлексують над своїми недоліками. Їм властиві занижена самооцінка, внутрішньоособистісні конфлікти, незадоволеність навколишньою дійсністю. У свою чергу, офникам у важких ситуаціях потрібна допомога, вони потребують взаєморозуміння, емоційної підтримки, позитивного підкріплення.

Достовірність результатів дослідження соціально-психологічної адаптації підлітків, які відносять себе до геймерів та офників, вимірювалася за допомогою t-критерію Стьюдента (додаток Д). За результатами статистичного аналізу було виявлено, що існують значущі відмінності середніх показників соціально-психологічної адаптованості підлітків, що відносяться до геймерів та офників:

- по самосприйняттю ($t_{\text{емп.}} = 3,16; p < 0,01$);
- по прийняттю інших ($t_{\text{емп.}} = 3,24; p < 0,01$);
- по емоційній комфортності ($t_{\text{емп.}} = 3,36; p < 0,01$);
- по схильності до домінування ($t_{\text{емп.}} = 5,7; p < 0,01$).

Отже, підлітки, що належать до геймерів, схильні до підпорядкування, уникають інших, відчують емоційний дискомфорт і невпевнені в собі. Таким чином, підліткам, які відносять себе до геймерів, більш властива інтравертированість, негативні емоції по відношенню до себе, перебільшене переживання провини за свої невдачі і недоліки, невіра в свої сили, схильність до депресії. Їм характерні: амбівалентність почуттів, самокопання і зайва рефлексія, почуття внутрішнього розбрату, низька самооцінка, невдоволення своєю ситуацією, схильність до тривожно депресивного стану; підозрілість, ворожість. У зв'язку з цим з ними потрібно проводити роботу з формування позитивного “Я”, з освоєння прийомів адекватного самопізнання, формування оптимальних механізмів сполучення бажань, здібностей і можливостей.

Особливості агресії підлітків, що належать до субкультур “геймери” та “офники”. За тестом Г.В. Резапкіной у підлітків, що належать до різних субкультур, вивчили агресивність (додаток Ж). У табл. 2.3 представлені середні

значення показників особливостей прояву агресивності у підлітків, що входять до складу неформальних об'єднань.

Таблиця 2.3

Оцінка особливостей прояву агресивності у підлітків геймерів та офників

Емоції	Геймери	Офники	t _{емп.}
Фізична агресія	2,8	2,7	0,69
Непряма агресія	2,5	3,6	2,05 *
Роздратування	1,9	2,5	1,34
Негативізм	4,2	4,8	0,56
Вразливість	4,5	5,3	1,23
Підозрілість	1,6	4,1	4,25 **
Словесна агресія	2,6	4,9	3,12 **

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

Джерело: розроблено автором

Аналіз результатів демонструє, що у геймерів при порівнянні з офниками яскраво виражені образливість і негативізм, а найменше у них проявляється роздратування і підозрілість. Геймери частіше скоюють безглузді і навіть руйнівні для себе вчинки з почуття протесту. Їм більшою мірою властиво бачити в словах і вчинках інших людей насмішку, зневагу, бажання принизити. У свою чергу, у офників більш яскраво виражені підозрілість і словесна агресія, менш спостерігається роздратування і фізична агресія. Їм властиво бачити в словах і вчинках інших людей насмішку, зневагу, бажання принизити, прихований намір, спрямований проти підлітка. У крайніх проявах це може бути симптомом нездоров'я. Їм властиво словесно виражати негативні почуття, емоції, наміри в неприйнятній в даній мовній ситуації формі.

Порівняльний аналіз агресивності підлітків, що належать до різних субкультур, показав, що у геймерів більшою мірою проявляються негативізм і образливість. Ці емоції проявляються також у офників, але у них також виражені непряма агресія, підозрілість і словесна агресія.

Статистичний аналіз значущості відмінностей вибірових середніх виявив, що існують значні відмінності прояву агресивності підлітків (додаток 3), що належать до різних субкультур:

- 1) непряма агресія ($t_{\text{емп.}} = 2,05; p < 0,05$);
- 2) підозрілість ($t_{\text{емп.}} = 2,05; p < 0,01$);
- 3) словесна агресія ($t_{\text{емп.}} = 3,12; p < 0,01$).

Отже, геймерам більш властиві негативізм і образливість, у офників більш виражені непряма і словесна агресія, і підозрілість. Таким чином, підлітки геймери і офники часто роблять безглузді і навіть руйнівні для себе вчинки з почуття протесту. Їм властиво бачити в словах і вчинках інших людей насмішку, зневагу, бажання принизити. Але у офників більшою мірою спостерігається агресивна поведінка, спрямованість якої проти будь-якої особи або предмета ховається або не усвідомлюється самим суб'єктом агресії. Вони схильні відмовляти людям в довірі, припускати обман в діях контрагентів. Офники характеризуються готовністю бачити в словах і вчинках інших прихований намір, спрямований проти них.

Проблеми вираженої підозрілості, словесної і непрямой агресії офників пов'язані спочатку з факторами підліткового віку. Це період фізіологічної перебудови організму, придбання почуття дорослості і неготовність вчорашніх дітей до самостійного життя, відчуття майбутньої невідомості і відповідальності. Агресія може виступати як захисна реакція в ситуаціях психоемоційної напруги.

Таким чином, вивчення агресивності підлітків, що належать до різних субкультур, показало, що існують значні відмінності середніх значень показників агресивності підлітків офників і геймерів. Геймерам більш властиві негативізм і образливість. У офників більше виражені непряма і словесна агресія та підозрілість.

Отже, гіпотеза про існування відмінності в самооцінці міжособистісних відносин між підлітками, що відносять себе до офників та геймерів підтвердилася. Підлітки, що відносять себе до офників, більшою мірою

агресивні і самотні; підлітки, які відносять себе до геймерів, характеризуються більшою невпевненістю в собі і прагненням до прийняття.

2 етап дослідження – діагностика підлітків, які відносяться та не відносяться до субкультурного середовища. Діагностика здійснювалася за методикою А. Басса-А. Дарки в модифікації Г.В. Резапкіной. Результати представлені в таблиці 2.4 (додаток К).

При обробці отриманих результатів більшу увагу для співвіднесення представляють сумарні шкали:

– індекс агресивності – яка включає в себе показники: фізичної агресії, роздратування і словесної агресії;

– індекс ворожості – яка включає в себе показники вразливості і підозрілості.

Таблиця 2.4

Результати опитування 2-х груп за методикою А. Басса-А. Дарки в модифікації Г.В. Резапкіной

Емоції	Школярі			Підлітки-неформали		
	Високий рівень, %	Середній рівень, %	Низький рівень, %	Високий рівень, %	Середній рівень, %	Низький рівень, %
Фізична агресія	12	78	12	64	28	8
Непряма агресія	28	56	16	58	32	10
Словесна агресія	38	56	6	68	28	4
Роздратування	18	66	16	52	36	12
Негативізм	28	66	6	80	18	2
Вразливість	48	24	28	18	42	40
Підозрілість	40	22	38	36	18	46
Індекс ворожості	40	60		72	28	
Індекс агресії	24	46	30	60	32	8

Джерело: розроблено автором

За результати опитування у групі школярів та неформалів, ми отримали такі результати: індекс ворожості, характеризується реакцією на негативні почуття і негативні оцінки людей і подій. За таблицею видно, що у 60% школярів та у 28% неформалів виражено в нормі допустимих значень, тобто

серед розвитку, і умови виховання підлітків дають можливість впоратися з даним станом. У решти 40% школярів та 72% неформалів індекс ворожості виражений вище норми. З даних слідує, що підлітки відчувають стійку ворожість до людей, недовіру до дорослих взагалі, труднощі в спілкуванні з однолітками, з навколишнім світом. Отже, ми бачимо, що індекс ворожості серед неформалів виражений сильніше, ніж серед звичайних школярів-підлітків. Інтенсивна і тривала неприязнь, при якій почуття проявляються, відкрито і активно, здійснює руйнівний вплив і на самого підлітка. Підлітки часто не розуміють, що з ними відбувається, не можуть розібратися в своїх почуттях, що призводить до вибуху емоцій, не бажанню спілкуватися. Так само варто відзначити те, що підлітки відчувають почуття ворожості по відношенню до оточуючих. Ці підлітки перебувають в стані готовності проявляти негативні почуття відкрито і активно. Нижче норми за індексом ворожості не виявлено у двох групах.

Індекс агресії характеризується як тенденція до деструктивних міжособистісних відносин. Агресія має різну ступінь вираженості. З 60 підлітків тільки 46% групи школярів та 32% неформалів мають агресію в межах норми. Це підлітки, які можуть проявляти різні види агресії в особливо значущих емоційних ситуаціях, проте в звичайних умовах агресивність їм не властива. У 30% школярів та 8% неформалів критерій низької агресії, яка може привести до пасивності, відомості, конформності та інших типів подібної поведінки. І у 24% школярів та у 60% неформалів є надмірний розвиток агресії, це визначає особистість як, конфліктну, нездатну на свідому кооперацію. Отже, з результатів двох груп ми можемо сказати, що рівень агресивності неформалів значно вищий, ніж звичайних школярів.

За результатами дослідження видів агресії, можна судити про те, що у 12% школярів та у 64% неформалів є схильність до фізичної агресії (використання фізичної сили проти іншої людини). У 78% школярів і 28% неформалів, середній рівень вираженості фізичної агресії, що говорить про наявність ймовірності використання проти іншого фізичної сили. 12% школярів і 8%

неформалів, мають малу схильність до застосування фізичної сили по відношенню до інших.

За другою шкалою, непряма агресія, (даний вид агресії або добре критий, або не усвідомлений суб'єктом), у 28% школярів та у 58% неформалів високий рівень, у 56% школярів і 32% неформалів середній рівень агресії, і у 16% школярів та у 10% неформалів низький рівень агресії.

Третя шкала, шкала словесної агресії, у 38% школярів та у 68% неформалів високий рівень, у 56% школярів і у 28% неформалів середній рівень словесної агресії, і 6% школярів та 4% неформалів не схильні лаятися.

Четверта шкала, шкала роздратування. До роздратування схильні 18% школярів та 52% неформалів, у 66% школярів і у 36% неформалів в межах норми, і 16% школярів та 12% неформалів стійкі до подразників.

Згідно п'ятої шкали негативізму, який виражений у прагненні до протидії будь-якому зовнішньому впливу, у 28% школярів і у 80% неформалів присутній високий рівень негативізму, у 66% школярів і у 18% неформалів середній рівень негативізму і 6% школярів та 2% неформалів не схильні до протиставлення своєї думки оточуючим.

За шостою шкалою вразливість, у 48% школярів і у 18% неформалів рівень високий, менш уразливі 24% школярів та 42% неформалів, і вразливість в межах норми у 28% школярів та у 40% неформалів.

Сьома шкала підозрілість, у 40% школярів і у 36% неформалів високий рівень, до менш підозрілих відносяться 22% школярів та 18% неформалів, і у 38% школярів та у 46% неформалів підозрілість в межах норми.

Отже, ми можемо бачити з результатів дослідження, що рівень агресивної поведінки, а саме за шкалами “фізична агресія”, “непряма агресія”, “словесна агресія”, “роздратування” та “негативізм” значно вищий серед підлітків, які відносяться до субкультурного середовища, ніж рівень агресивної поведінки звичайних школярів, тобто ми підтверджуємо другу гіпотезу, яку ми поставили на початку.

Висновки до розділу 2

У період соціальних трансформацій вивчення “автономного світу підлітків” стає актуальним. Провідним видом діяльності дітей підліткового віку є інтимно-особистісне спілкування, тому школярам властиво групуватися і створювати колективи за інтересами. Сучасні субкультури: готи, емо, гопники, байкери, рейвери, футбольні вболівальники, ванільки, анімешки, репери і т.д. Деякі з підліткових субкультур можуть створювати базу для прояву негативних тенденцій у молодіжному середовищі (проблеми залежностей, агресії, конфліктів і т.д.), інші скоріше мають позитивне соціально-суспільне значення (здоровий спосіб життя, захоплення музикою і т.д.). Соціальна компетентність необхідна підростаючому поколінню для успішного професійного самовизначення, актуалізації своїх здібностей, безперервного становлення особистості, побудови міжособистісних відносин, що підкреслює значимість і актуальність даної проблеми.

Вивчення міжособистісних відносин підлітків, що належать до різних субкультур, показало наступні результати. Існують значні відмінності вибірових середніх суб'єктивної оцінки міжособистісних відносин між підлітками, які належать до геймерів та офників, по відчуженості у відносинах, агресії у відносинах. Офникам в міжособистісних відносинах більш властива відчуженість і агресія.

За результатами дослідження соціально-психологічної адаптованості було виявлено, що у підлітків, які відносять себе до офників, вище показники по самосприйняттю, а у підлітків, що відносяться до геймерів, більш виражені значення по інтернальності, емоційній комфортності і прийнятті інших.

Вивчення агресивності підлітків, що належать до різних субкультур, продемонструвало, що на рівні середніх значень агресивності підлітків геймерів та офників існують значущі відмінності. Геймерам більш властиві негативізм і

образливість. У офників більшою мірою виражені непряма і словесна агресія, а також підозрілість.

При порівнянні рівня агресивності підлітків із субкультурного середовища та підлітків-школярів було з'ясовано, що рівень агресивності неформалів значно вищий, ніж у школярів, що говорить про негативний вплив субкультурного середовища на особистість підлітків.

Саме дані особистісні характеристики необхідно враховувати при вибудовуванні психолого-педагогічної взаємодії з такими підлітками. На нашу думку, отримана інформація необхідна вчителям, класним керівникам підлітків, соціальним педагогам, фахівцям в галузі освіти, в чийх силах запобігти потраплянню підлітків в ризиковані ситуації в перехідні моменти їхнього життя.

ВИСНОВКИ

Зарубіжні і вітчизняні психологи вивчають взаємозв'язок легітимного насильства і агресивної поведінки молоді. ЗМІ вчать, проповідують, нав'язують молодим людям агресивну поведінку, змушують сприймати її як норму, природне явище, а також викликають ефект звикання до насильства, при якому підлітки просто не помічають його.

Однією з важливих задач в підлітковому віці є побудова відносин з однолітками і експерименти з соціальними ролями. Дуже багато потреб і завдань підлітки реалізують в спілкуванні з однолітками. Агресивна поведінка сильно залежить від відносин з однолітками і факторами соціального середовища. В основному соціальний розвиток підлітка відбувається в школі, проте якщо дитина не знаходить там можливостей для цієї реалізації, він шукає іншу територію для вирішення цього завдання. Як показує практика, діти, які беруть активну участь у шкільному житті, в шкільних заходах, в меншій мірі виявляються залучені в деструктивні спільноти.

Підліткові неформальні об'єднання дозволяють визначити моральну, ідеологічну та соціально-психологічну ситуацію в суспільстві. Їх називають неформальними, тому що вони не відповідають звичайним правилам поведінки. Специфікою неформальних об'єднань є добровільний вступ в них і підтримання постійного інтересу до конкретної ідеї, прихильність до єдиних поглядів і переконань, готовність діяти відповідно до цінностей даної групи. Тому необхідно мати уявлення про даний феномен і бути готовим до спілкування з представниками різних підліткових субкультур.

Головний вектор, по якому відбувається поділ на субкультури, – це цінності або ціннісні переваги, які дослідники Центру називають солідарності. Центром виділені ключові ціннісні вектори, за якими відбувається поділ – це гендер, ксенофобія, патріотизм і здоровий спосіб життя, стає домінуючим

останнім часом. Яскраві іміджеві прояви у молоді сьогодні відходять на другий план. На зміну звичайним субкультурам приходять мережеві.

Аналіз мережевої субкультури є однією з самостійних областей. Звісно ж, що її соціально-психологічні особливості можуть бути досить повно визначено через, по-перше, специфіку норм мережевої комунікації, а по-друге, - через особливості бажаних стратегій поведінки при зіткненні з тими чи іншими труднощами в мережевій взаємодії. Розуміння соціальних норм як визначальних субкультурну специфіку досить традиційно. Тракткування копінг-стратегій в якості одного з провідних субкультурних параметрів взаємодії спирається на наявні дані про те, що вибір людиною способів подолання важких ситуацій в значній мірі заданий особливостями їх когнітивної оцінки і, відповідно, специфікою соціальної категоризації, яка, в свою чергу, нерозривно пов'язана зі змістом домінуючих соціальних норм.

Отже, з аналізу літератури з теми дослідження ми поставили перед собою дві гіпотези, які в практичній частині підтвердили, а саме, що існують відмінності в самооцінці міжособистісних відносин між підлітками, що відносять себе до офників та геймерів. Підлітки, що відносять себе до офників, більшою мірою агресивні і самотні; підлітки, які відносять себе до геймерів, характеризуються більшою невпевненістю в собі і прагненням до прийняття. Та друга гіпотеза звучала так: рівень агресивності підлітків, які відносяться до субкультурного середовища значно вищий, ніж у підлітків, які не належать до субкультурних рухів.

Серед вибірки були школярі підліткового віку (14-16 років), 60 чоловік з них були звичайні школярі, а 60 чоловік – це підлітки із субкультурного середовища, серед них 30 чоловік – “геймери” та 30 чоловік “офники”. З результатів емпіричного дослідження, ми з'ясували, що:

1. існують значні відмінності вибірових середніх суб'єктивної оцінки міжособистісних відносин між підлітками, які належать до геймерів та офників, по відчуженості у відносинах, агресії у відносинах. Офникам в міжособистісних відносинах більш властива відчуженість і агресія;

2. було виявлено, що у підлітків, які відносять себе до офників, вище показники по самосприйняттю, а у підлітків, що відносяться до геймерів, більш виражені значення по інтернальності, емоційній комфортності і прийнятті інших;

3. на рівні середніх значень агресивності підлітків геймерів та офників існують значущі відмінності. Геймерам більш властиві негативізм і образливість. У офників більшою мірою виражені непряма і словесна агресія, а також підозрілість;

4. рівень агресивності неформалів значно вищий, ніж у школярів, що говорить про негативний вплив субкультурного середовища на особистість підлітків.

Отже, поставлені перед нами гіпотези на початку дослідження підтвердилися. Проблема субкультур завжди актуальна, тому що функціонування будь-якого суспільства залежить від його молоді, а саме підлітків. Тому особливо важливо досліджувати їх настрій і поведінку, які чітко проявляються в підліткових субкультурах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арпентьева М.Р. Проблема социального порядка и насилие в школах / М.Р. Арпентьева // Проблемы современного образования. – 2016. – № 5. – С. 39-49.
2. Белинская Е.П. Информационная социализация подростков: опыт пользования социальными сетями и психологическое благополучие. / Е.П. Белинская // Психологические исследования. Электронный журнал. – 2013. – № 6 (30). –URL:<http://psystudy.ru>
3. Белинская Е.П. Совладание с трудностями в эпоху новых информационных технологий: возможности и ограничения / Е.П. Белинская // Психологические исследования: электронный журнал. – 2014, № 7(38). – URL: <http://psystudy.ru>
4. Белинская Е.П. Особенности протекания конфликта в виртуальной коммуникации / Е.П. Белинская, С.Н. Илюхина // Вестник РГГУ. Серия: Психология. Педагогика. Образование. – 2018. – Том 8. – № 1. – С. 17-29.
5. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль / Л. Берковиц. – М., 2014. – 243 с.
6. Битюцкая Е.В. Типы ориентаций в трудных ситуациях / Е.В. Битюцкая // Вопросы психологии. – 2018. – №5. – С. 41-53.
7. Большая энциклопедия психологических тестов / авт.-сост. А.А. Карелин. – М.: Эксмо, 2009. – 416 с.
8. Геймеры: польза или вред. – URL: <https://sub-cult.ru/chtivo/sub-cult/6776-gejмеры>
9. Готическая субкультура в странах Европы. – URL: // www.exlibris.ng.ru
10. Гребнева Н.Н. Аналитический обзор исследований по проблеме агрессивного общественно опасного поведения молодежи. – URL:https://psyjournals.ru/psyandlaw/2019/n4/Grebneva_Slobodenuk_Variyasova_full.shtml

11. Григорьева М.В. Понятийный аппарат психологии адаптации личности / М.В. Григорьева // Изв. Саратовского университета. Нов. сер. Акмеология образования. Психология развития. – 2014. – Т. 3, вып. 3. – С. 259-263.
12. Гусельникова А.В. Особенности агрессивного поведения подростков при разном уровне эмпатии. – URL: <http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/8957/2/Guselnikova2.pdf>
13. Духновский С.В. Субъективная оценка межличностных отношений: описание методики // Вестник Курганского государственного университета. – 2006. – № 2 (6). – С. 84-90.
14. Жданова Н.Е. Влияние субкультуры на процесс становления личности в подростковом возрасте. – URL: <http://yspu.org/images/f/fb/95..pdf>
15. Жукова Н.В. Сетевое интернет-общение, как новая форма организации коммуникативного процесса в современном обществе / Н.В. Жукова, Б.Б. Айсмонкас // Современная зарубежная психология. – 2017. – Том. 6, № 4. – С. 56-65.
16. Журавлев А.Л., Соснин В.А., Красников М.О. Социальная психология : учеб. пособие. М., 2006. – 416 с.
17. Кокорева Н.А. Специфика влияния субкультуры на личность подростка / Н.А. Кокорева, Н.И. Медведева // Научно-методический электронный журнал “Концепт”. – 2015. – Т. 13. – С. 666-670.
18. Кудряшов М.А. Субкультура и после нее: история фундаментального понятия молодежных исследований / М.А. Кудряшов // Этнографическое обозрение. – 2014. – №1. – С. 23-32.
19. Левикова С.И. Молодежная субкультура: учеб. пособие. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2014. – 607 с.
20. Марцинковская Т.Д. Информационная социализация в изменяющемся информационном пространстве / Т.Д. Марцинковская // Психологические исследования. – 2012. – Т. 5. – № 26. – С. 7.
21. Марцинковская Т.Д. Проблема социализации в историко-генетической парадигме. – М.: Смысл, 2015. – 127 с.

22. Марцинковская Т.Д. Психологические аспекты технологического общества / Т.Д. Марцинковская // Психологические исследования. – 2018. – Т. 11, № 62. – С. 12.
23. Мертёхин А.А. Интернет-зависимое поведение и перегрузка информацией / А.А. Мертёхин // Северо-Кавказский психологический вестник. – 2012. – №10/3. – С. 24-27.
24. Методика диагностики социально-психологической адаптации К. Роджерса и Р. Даймонда. – URL: <http://test-metod.ru/index.php/metodiki-i-testy/2/25-metodika-diaagnostiki-sotsialnopsikhologicheskoy-adaptatsii-k-rodzhersa-i-r-dajmonda-oprosnik-spa>
25. Оффники. – URL: https://aminoapps.com/c/ofzabivvy680/page/item/offniki/d3R8_YNmSaI2an2nKG6jZ76Nvvdg7pMYUpW
26. Павелків В.Р. Соціально-психологічний статус молодіжних субкультур як детермінанта формування агресивної поведінки /В.Р. Павелків //Серія «Психологія і педагогіка». – Випуск 28. – С. 139-149.
27. Павелків В.Р. Агресія як феномен сучасності в системах молодіжних субкультур / В.Р. Павелків // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. – Вип. 31. – С. 293-303.
28. Панасюк В.М. Соціально-психологічні особливості інкорпорації підлітків у середовище деструктивних молодіжних субкультур / В.М. Панасюк // Психологія: реальність і перспективи. – Випуск 11, 2018. – С. 118-122.
29. Санкова М.С. Влияние СМИ на проявление агрессии у молодых людей. – URL: http://filos.oreluniver.ru/_media/issue/8/sankova_vlijanie_smi.pdf
30. Саркитов П.Д. Субкультура // Современная западная социология: словарь / сост. Ю. П. Давыдов. – Москва, 1990. – С. 336.

31. Смелзер Н.Дж. Социология // Социологические исследования. – 1991. – № 9. – С. 97-113. – Продолж. Нач. см. 1991. – № 1-5, 8 ; 1990. – № 11-12. – С. 119-137.
32. Фролова С.В. Адаптационный потенциал личности с эмиграционными намерениями : конфликт образной сферы и желаний с реальностью / С.В. Фролова // Конфликты в современном мире : международное, государственное и межличностное измерение : материалы V Междунар. науч. конф. / отв. ред. Ю. О. Бронникова, Л. В. Мясникова, Т. Г. Фирсова. – 2016. – С. 730-734.
33. Фролов С.С. Социология : учеб. Пособие / С. С. Фролов. – Москва : Гардарики, 2002. – 344 с.
34. Центр молодіжних досліджень. Не гот, не панк, не рейвер (експертиза Е. Омельченко) // «Київський репортер». – 2017. – №2 (419). – 27 с.
35. Шамионов Р.М. Соотношение толерантности к неопределенности и адаптационной готовности личности к изменениям / Р.М. Шамионов // Вестн. Российского университета дружбы народов. Сер. Психология и педагогика. – 2016. – № 3. – С. 28-39.
36. Cohen Ph. Subcultural Conflict and Working Class Community // Working Papers 7 in Cultural Studies. – Birmingham, 1972. – P. 5-51.
37. Frampton J.R., Fox, J. Social Media's Role in Romantic Partners' Retroactive Jealousy: Social Comparison, Uncertainty, and Information Seeking // Social Media + Society July-September – 2018: 1-12. Vol.: 4 issue: 3.
38. Gumpel T.P., Zioni-Koren V., Bekerna Z. An ethnographic study of participant roles in school bullying // Aggressive Behavior, – 2014. – V. 40. – P. 214-228.
39. Krasnova H. Why Phubbing is Toxic for Your Relationship: Understanding the Role of Smartphone Jealousy among “Generation Y” Users. Conference Paper / Hanna Krasnova, Isabelle Notter, Olga Abramova // Conference Paper, 2016. – URL: https://www.researchgate.net/publication/301287646_Why_Phubbing_is_Toxic_for_

Your_Relationship_Understanding_the_Role_of_Smartphone_Jealousy_among_Generation_Y_Users]

40. Roberts J.A., David M.T. My life has become a major distraction from my cell phone: Partner phubbing and relationship satisfaction among romantic partners // Computers in Human Behavior, 2015. – URL: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.07.058>.

41. Phillips B. Sociology: from Concepts to Practice / B. Phillips. – New York, 1979. – 524 p.

42. Selah-Shayovits R. School for Aggression: Types of Adolescent Aggression in School Students and School Dropouts // International Journal of Adolescence and Youth, 2004. – V. 11. – P. 303-316.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Діагностика підлітків, які відносяться до субкультури “офники” за
методикою Духновського

№	Напруженість	Відчуженість	Конфліктність	Агресія
1.	6,8	8,5	7,8	8,6
2.	6,9	8,2	7,6	8,4
3.	7,0	8,1	7,8	8,2
4.	7,3	7,9	7,6	8,4
5.	7,1	7,8	6,8	8,8
6.	6,9	8,4	6,8	8,8
7.	6,7	7,9	6,8	7,8
8.	7,4	7,8	7,2	7,8
9.	7,2	7,2	7,8	7,4
10.	7,2	8,5	7,6	7,6
11.	7,2	8,3	7,6	8,8
12.	7,0	8,2	6,8	9,6
13.	6,9	7,8	6,8	8,4
14.	6,8	8,2	6,8	8,6
15.	6,9	8,2	7,9	8,6
16.	6,8	8,0	7,4	9,2
17.	6,9	7,8	7,6	8,2
18.	7,4	7,8	6,8	8,6
19.	7,2	8,8	6,8	7,6
20.	6,9	8,9	6,4	8,6
21.	7,2	8,6	7,8	8,6
22.	7,2	8,2	7,2	8,4
23.	6,8	8,4	7,8	7,8
24.	6,9	8,4	7,4	7,8
25.	6,8	8,6	7,0	8,8
26.	7,2	8,6	7,7	8,6
27.	7,1	8,2	7,2	8,6
28.	7,2	8,0	6,8	9,2
29.	6,9	8,0	6,8	8,8
30.	7,0	7,0	6,4	8,4
Заг.	7,1	8,2	7,6	8,6

Діагностика підлітків, які відносяться до субкультури “геймери” за
методикою Духновського

№	Напруженість	Відчуженість	Конфліктність	Агресія
1.	5,2	6,5	7,2	6,6
2.	5,4	6,2	7,0	6,4
3.	5,6	6,1	7,2	6,2
4.	5,8	7,2	7,0	6,4
5.	5,8	7,4	6,2	5,8
6.	6,2	6,4	6,2	5,8
7.	6,4	7,3	6,6	5,8
8.	5,4	7,0	7,0	5,8
9.	5,2	7,2	7,2	5,4
10.	5,4	6,5	6,6	5,6
11.	5,2	6,0	6,6	6,8
12.	6,0	6,2	6,8	6,6
13.	6,4	6,4	6,4	6,4
14.	6,4	6,2	6,8	5,6
15.	6,2	6,2	6,4	6,6
16.	6,2	6,0	6,4	6,5
17.	6,2	6,8	6,6	5,4
18.	5,4	6,8	6,8	5,6
19.	5,6	6,8	6,8	5,6
20.	6,4	6,5	6,4	6,6
21.	5,4	6,2	7,4	6,6
22.	5,4	6,2	7,0	5,4
23.	6,4	6,4	7,0	5,8
24.	6,4	6,4	6,4	6,8
25.	6,2	5,6	6,4	5,8
26.	5,2	6,2	6,7	5,6
27.	5,2	6,2	6,2	5,6
28.	5,2	6,0	6,8	6,4
29.	6,2	6,0	6,8	5,8
30.	5,0	6,0	6,4	6,4
Заг.	5,9	6,27	6,8	6,1

Таблиця Б.1

Статистичний аналіз між двома групами неформалів та методикою
Духновського

Шкала	Офники	Геймери
Напруженість	1,68	1,78
Відчуженість	2,12	1,62
Конфліктність	1,47	1,42
Агресія	1,64	2,76
Загальний	2,38	1,72

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

Таблиця В.1

Діагностика підлітків, які відносяться до субкультури “офники” за методикою К. Роджерса і Р. Даймонда

№	Адаптація	Самосприйняття	Прийняття інших	Емоційна комфортність	Інтернальність	Прагнення до домінування
1.	9,4	18,2	21,8	21,8	29,0	12,6
2.	8,6	17,4	22,6	21,6	28,8	13,4
3.	8,8	17,6	22,8	21,3	29,2	13,4
4.	8,6	18,4	22,4	21,4	28,3	12,8
5.	8,6	18,4	21,8	21,2	28,4	13,2
6.	8,6	17,6	21,6	20,6	28,4	13,6
7.	9,2	18,0	22,4	20,6	28,4	13,0
8.	9,0	17,8	21,8	20,8	28,5	12,6
9.	8,4	17,6	22,6	20,8	28,5	12,8
10.	8,6	17,4	22,4	21,6	29,4	13,2
11.	8,6	17,2	22,6	21,4	29,4	13,2
12.	8,6	17,2	21,8	21,8	28,6	13,2
13.	8,4	17,6	21,6	20,8	29,2	12,3
14.	9,5	17,4	22,8	20,6	28,4	12,8
15.	9,4	18,0	22,8	21,4	28,3	13,4
16.	9,0	18,2	21,8	21,4	29,2	12,6
17.	9,4	18,2	21,8	21,2	28,4	12,6
18.	8,6	17,0	21,4	21,8	29,2	13,6
19.	8,2	18,0	22,2	21,6	29,0	13,6
20.	8,4	18,2	22,4	20,8	28,8	12,8
21.	8,6	17,4	22,8	20,8	28,4	12,6
22.	8,8	17,2	21,6	20,8	28,8	12,6
23.	9,2	18,1	21,8	21,8	28,4	13,6
24.	9,4	18,2	21,6	21,2	28,4	13,2
25.	9,2	18,0	21,8	21,2	28,2	13,4
26.	8,6	17,0	22,8	21,6	28,8	12,6
27.	8,8	17,6	22,8	21,8	28,2	12,6
28.	8,6	17,4	22,8	21,4	28,8	12,6
29.	9,0	17,6	22,8	21,8	28,6	13,9
30.	8,6	17,4	22,4	20,8	28,6	13,2
Заг.	8,7	17,6	22,5	21,4	28,6	13,2

Діагностика підлітків, які відносяться до субкультури “геймери” за методикою К. Роджерса і Р. Даймонда

№	Адаптація	Самосприйняття	Прийняття інших	Емоційна комфортність	Інтернальність	Прагнення до домінування
1.	9,4	14,2	24,8	24,8	29,0	19,6
2.	8,6	14,4	25,6	24,6	28,8	20,4
3.	8,8	13,6	24,8	25,3	29,2	20,4
4.	8,6	13,4	25,8	25,4	28,3	19,8
5.	8,6	14,4	24,8	25,8	28,4	20,2
6.	8,6	13,6	24,6	24,6	28,4	20,6
7.	9,2	14,0	25,4	24,6	28,4	20,6
8.	9,0	13,8	24,8	24,8	28,5	20,6
9.	8,4	13,6	24,6	24,8	28,5	19,8
10.	9,8	13,4	26,4	24,6	29,8	20,2
11.	9,8	14,2	24,6	24,8	29,8	20,6
12.	8,6	14,2	24,8	24,8	28,6	20,2
13.	9,8	13,6	25,6	24,8	29,8	20,3
14.	9,5	13,4	24,8	24,6	28,4	19,8
15.	9,4	14,0	24,8	25,8	28,3	20,8
16.	9,9	14,2	24,8	25,4	29,8	19,6
17.	9,4	14,2	24,8	25,8	28,4	19,8
18.	8,6	14,4	24,4	24,8	29,8	19,8
19.	8,9	14,8	25,8	25,6	29,8	19,6
20.	8,4	14,2	25,4	24,8	28,8	19,8
21.	8,6	14,4	24,8	24,8	28,9	20,6
22.	8,8	14,2	24,6	24,8	28,8	20,6
23.	9,2	14,1	24,8	24,8	28,9	19,6
24.	9,4	14,2	24,6	25,7	28,4	20,8
25.	9,9	14,8	24,8	25,2	28,8	20,4
26.	8,6	14,9	24,8	25,6	28,8	20,6
27.	8,8	13,6	24,8	24,8	28,8	19,6
28.	8,6	13,4	24,8	25,4	28,8	20,6
29.	9,9	13,6	24,8	24,8	28,6	19,9
30.	8,6	13,4	25,9	24,8	28,6	20,8
Заг.	9,4	14,2	25,3	25,2	29,7	20,4

Таблиця Д.1

Статистичний аналіз між двома групами неформалів та методикою К. Роджерса і Р. Даймонда

Шкала	Офники	Геймери
Адаптація	1,3	1,1
Самосприйняття	3,16	2,14
Прийняття інших	2,47	3,24
Емоційна комфортність	2,62	3,36
Інтернальність	0,6	1,1
Прагнення до домінування	5,7	3,2

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

Таблиця Ж.1

Діагностика підлітків, які відносяться до субкультури “геймери” за
методикою Резапкіной

№	Фізична агресія	Непряма агресія	Роздратування	Негативізм	Вразливість	Підозрілість	Словесна агресія
1.	2,4	2,2	1,8	3,8	4,0	1,6	2,6
2.	2,6	2,4	1,6	3,6	3,8	1,4	2,4
3.	2,8	2,6	2,2	4,3	4,2	1,4	2,4
4.	2,6	2,4	2,4	4,4	4,3	1,8	2,6
5.	2,6	2,4	1,8	4,2	4,4	2,2	2,8
6.	2,8	2,6	1,6	4,6	4,4	2,0	2,6
7.	3,2	3,0	1,4	4,6	4,4	2,0	2,4
8.	3,0	2,8	1,8	3,8	4,5	1,6	2,4
9.	2,8	2,6	1,6	3,8	4,5	1,8	1,8
10.	2,6	2,4	2,4	4,6	4,4	1,2	2,6
11.	2,6	2,4	2,6	4,4	4,4	2,2	2,4
12.	2,6	2,2	1,8	3,8	4,6	2,2	2,2
13.	2,8	2,6	1,6	3,8	4,2	1,3	2,8
14.	2,5	2,4	2,2	4,6	4,4	1,8	1,8
15.	2,4	2,0	2,0	4,2	4,6	1,4	2,4
16.	3,4	3,2	1,8	4,4	4,2	1,6	2,6
17.	2,4	2,2	1,8	4,2	4,4	1,6	2,2
18.	2,6	2,4	1,4	4,2	4,2	2,2	2,6
19.	3,2	3,0	2,2	3,6	4,0	2,2	2,4
20.	2,4	2,2	2,4	3,8	3,8	1,8	2,2
21.	2,6	2,4	2,0	3,8	3,8	1,6	2,6
22.	2,8	2,6	1,6	3,8	3,8	1,6	2,0
23.	2,2	2,1	1,8	4,0	3,8	2,0	1,6
24.	2,4	2,2	1,6	4,2	4,4	2,2	1,8
25.	3,2	3,0	1,8	4,2	4,2	1,4	2,4
26.	2,8	2,6	2,2	3,6	4,8	1,6	2,2
27.	2,8	2,6	2,2	3,8	4,4	1,6	2,8
28.	2,6	2,4	1,8	3,4	3,8	2,6	2,8
29.	3,2	2,6	1,6	4,2	4,6	2,0	2,4
30.	2,6	2,4	1,4	3,8	4,6	1,2	2,6
Заг.	2,8	2,5	1,9	4,2	4,5	1,6	2,6

Діагностика підлітків, які відносяться до субкультури “офники” за
методикою Резапкіной

№	Фізична агресія	Непряма агресія	Роздратування	Негативізм	Вразливість	Підозрілість	Словесна агресія
1.	2,4	3,2	1,8	4,6	5,9	4,6	4,6
2.	2,6	3,4	1,9	4,4	4,8	3,4	4,7
3.	2,8	3,6	2,4	4,8	5,2	4,4	4,7
4.	2,6	3,4	2,4	4,4	5,0	3,8	5,0
5.	2,6	3,4	1,8	4,2	4,8	4,2	4,8
6.	2,8	2,6	1,8	4,6	4,6	4,0	5,8
7.	3,2	3,2	1,6	4,6	4,8	4,7	4,8
8.	3,0	3,8	1,8	4,6	5,0	3,6	5,4
9.	2,4	3,6	2,6	4,6	4,6	3,8	4,8
10.	2,6	3,4	2,8	4,6	5,4	4,2	4,6
11.	2,6	3,4	2,6	4,6	5,4	4,2	4,4
12.	2,6	3,5	2,6	3,8	4,6	4,5	4,8
13.	2,8	3,6	2,6	3,8	5,9	3,3	5,8
14.	2,5	3,4	3,0	4,6	5,9	3,8	4,8
15.	2,6	3,5	2,4	4,8	4,6	3,9	4,8
16.	3,4	4,2	1,8	4,6	5,4	3,6	4,6
17.	2,4	3,2	1,8	4,8	4,9	3,6	4,8
18.	2,6	3,4	2,4	4,8	5,6	4,2	3,6
19.	3,2	4,5	2,6	3,6	4,4	4,2	3,4
20.	2,4	3,2	2,4	3,8	4,8	3,8	4,2
21.	2,6	3,4	2,4	3,8	4,8	3,6	4,4
22.	2,6	3,6	1,8	3,8	5,8	3,6	4,0
23.	2,2	3,1	1,8	4,8	4,8	4,5	3,6
24.	2,2	3,8	1,6	4,2	4,4	4,2	4,8
25.	3,0	4,0	1,8	4,2	4,8	3,4	4,9
26.	2,8	3,6	2,6	3,6	4,8	3,6	4,2
27.	2,8	3,6	2,4	3,8	4,4	3,6	3,8
28.	2,6	3,4	1,8	3,4	4,8	3,6	3,8
29.	3,2	3,6	2,6	5,0	5,6	4,3	4,8
30.	2,6	3,4	1,8	3,8	4,6	4,2	4,6
Заг.	2,7	3,6	2,5	4,8	5,3	4,1	4,9

Таблиця 3.1

Статистичний аналіз між двома групами неформалів та методикою Резапкіной

Шкала	Офники	Геймери
Фізична агресія	0,78	0,69
Непряма агресія	2,05	1,64
Роздратування	1,34	1,32
Негативізм	0,34	0,56
Вразливість	1,08	1,23
Підозрілість	4,25	1,78
Словесна агресія	3,12	1,46

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Діагностика підлітків, які відносяться до субкультур та школярів за
методикою Резанкіної

№	Фіз. агресія	Неп. агресія	Слов. агресія	Роздратов.	Негатив.	Вразл.	Підоз.
Школярі							
1.	CP	BP	BP	CP	CP	BP	BP
2.	CP	CP	CP	BP	BP	HP	HP
3.	BP	HP	CP	CP	CP	CP	HP
4.	CP	BP	BP	CP	CP	BP	BP
5.	CP	CP	BP	HP	BP	HP	HP
6.	CP	CP	CP	CP	CP	BP	CP
7.	HP	CP	CP	BP	CP	CP	BP
8.	CP	HP	CP	CP	CP	BP	HP
9.	CP	CP	BP	HP	BP	HP	BP
10.	CP	BP	CP	CP	BP	BP	HP
11.	BP	BP	HP	CP	CP	CP	BP
12.	CP	CP	CP	BP	CP	BP	CP
13.	CP	BP	CP	CP	CP	HP	HP
14.	CP	CP	BP	CP	BP	BP	BP
15.	CP	CP	BP	HP	BP	HP	BP
16.	CP	HP	BP	CP	CP	BP	CP
17.	HP	CP	CP	CP	CP	CP	HP
18.	CP	CP	CP	CP	HP	BP	BP
19.	CP	BP	CP	BP	CP	BP	BP
20.	CP	CP	BP	CP	CP	HP	BP
21.	CP	BP	BP	HP	CP	BP	HP
22.	BP	CP	CP	CP	BP	CP	CP
23.	BP	CP	CP	CP	BP	HP	BP
24.	CP	BP	BP	HP	CP	BP	BP
25.	CP	CP	CP	CP	CP	CP	CP
26.	CP	HP	CP	CP	CP	CP	BP
27.	HP	CP	HP	BP	BP	BP	BP
28.	CP	CP	CP	CP	CP	HP	HP
29.	CP	BP	CP	CP	CP	BP	HP
30.	BP	CP	CP	CP	CP	HP	BP
31.	CP	HP	BP	CP	CP	BP	BP
32.	CP	BP	BP	BP	BP	CP	HP
33.	CP	CP	BP	CP	BP	BP	CP
34.	HP	CP	CP	HP	CP	CP	BP
35.	CP	BP	CP	CP	CP	HP	BP
36.	CP	CP	BP	CP	CP	BP	BP

37.	CP	CP	BP	BP	BP	HP	HP
38.	CP	BP	CP	CP	BP	BP	CP
39.	BP	CP	CP	HP	CP	CP	HP
40.	CP	HP	CP	CP	CP	BP	BP
41.	HP	CP	BP	CP	CP	BP	BP
42.	CP	BP	CP	BP	BP	HP	HP
43.	CP	HP	CP	CP	CP	BP	CP
44.	CP	CP	BP	CP	BP	CP	HP
45.	CP	CP	BP	CP	CP	HP	BP
46.	CP	BP	CP	BP	CP	CP	HP
47.	BP	CP	CP	CP	CP	BP	CP
48.	CP	HP	BP	HP	BP	BP	BP
49.	CP	CP	BP	CP	CP	CP	HP
50.	CP	BP	CP	CP	CP	BP	CP
51.	CP	CP	CP	CP	CP	HP	CP
52.	CP	CP	BP	BP	BP	HP	HP
53.	HP	BP	CP	CP	CP	BP	HP
54.	CP	CP	HP	CP	HP	CP	BP
55.	CP	HP	CP	HP	CP	BP	HP
56.	CP	CP	CP	CP	CP	BP	CP
57.	CP	BP	BP	BP	BP	HP	CP
58.	CP	CP	BP	CP	CP	BP	HP
59.	CP	CP	CP	CP	CP	HP	HP
60.	CP	CP	CP	CP	CP	BP	HP
Неформали							
1.	BP	CP	BP	CP	BP	HP	BP
2.	CP	BP	CP	HP	BP	CP	HP
3.	BP	HP	BP	CP	CP	BP	BP
4.	BP	CP	BP	BP	BP	HP	CP
5.	CP	BP	CP	CP	BP	CP	HP
6.	BP	BP	BP	BP	BP	CP	BP
7.	HP	BP	BP	HP	CP	BP	BP
8.	BP	CP	BP	BP	BP	HP	BP
9.	CP	CP	CP	BP	BP	CP	HP
10.	BP	HP	CP	CP	BP	HP	HP
11.	CP	BP	BP	CP	BP	HP	CP
12.	BP	CP	BP	CP	CP	CP	HP
13.	BP	BP	CP	BP	BP	CP	BP
14.	CP	CP	BP	HP	BP	BP	HP
15.	BP	BP	BP	BP	HP	CP	CP
16.	HP	HP	HP	BP	BP	HP	HP
17.	BP	CP	BP	CP	BP	CP	HP
18.	BP	CP	CP	CP	CP	BP	BP

19.	BP	BP	BP	CP	BP	CP	BP
20.	CP	BP	BP	BP	BP	HP	HP
21.	BP	BP	CP	BP	BP	HP	HP
22.	BP	CP	BP	HP	BP	CP	CP
23.	HP	BP	BP	BP	BP	HP	HP
24.	BP	HP	BP	CP	CP	HP	BP
25.	CP	CP	CP	BP	BP	HP	HP
26.	BP	BP	BP	CP	BP	CP	CP
27.	BP	HP	BP	CP	BP	BP	HP
28.	HP	BP	BP	BP	BP	HP	BP
29.	BP	CP	CP	CP	BP	CP	BP
30.	CP	CP	BP	BP	BP	HP	BP
31.	BP	BP	BP	HP	CP	HP	HP
32.	BP	BP	CP	BP	BP	CP	HP
33.	HP	CP	BP	CP	BP	BP	BP
34.	BP	BP	BP	CP	BP	HP	BP
35.	BP	CP	BP	BP	BP	CP	HP
36.	CP	BP	CP	HP	BP	BP	CP
37.	CP	BP	BP	BP	CP	CP	HP
38.	BP	BP	BP	CP	BP	HP	BP
39.	CP	CP	CP	BP	HP	HP	HP
40.	BP	BP	BP	BP	BP	CP	CP
41.	BP	CP	HP	CP	BP	BP	HP
42.	CP	BP	CP	BP	CP	CP	HP
43.	BP	BP	BP	CP	BP	CP	BP
44.	BP	BP	BP	BP	BP	HP	BP
45.	CP	HP	CP	BP	BP	HP	HP
46.	BP	BP	BP	HP	BP	CP	CP
47.	BP	CP	BP	BP	BP	HP	HP
48.	BP	BP	CP	CP	CP	CP	BP
49.	BP	BP	BP	BP	BP	BP	HP
50.	CP	BP	BP	CP	BP	CP	CP
51.	BP	CP	BP	BP	BP	CP	HP
52.	BP	BP	CP	BP	BP	HP	BP
53.	CP	BP	BP	CP	BP	HP	BP
54.	BP	BP	BP	BP	BP	CP	HP
55.	BP	BP	BP	BP	CP	BP	CP
56.	CP	CP	CP	BP	BP	CP	HP
57.	BP	BP	BP	BP	BP	CP	BP
58.	BP	BP	BP	CP	BP	HP	HP
59.	CP	BP	BP	BP	BP	HP	HP
60.	BP	BP	BP	BP	BP	CP	BP

* BP – високий рівень CP – середній рівень HP – низький рівень